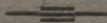

63
14. L. 2224

Dr. agr. h. c. J. Mazversits.

Atmodas laikmets latviešu lauksaimniecībā.

Šis apcerējums, saīsināta veidā, nolasīts
Latvijas Universitātes Lauksaimniecības fa-
kultātes svinīgā sēdē 6. decembrī 1928. g.

Rīgā 1929. g.
A./S. Valters & Rapa ģeneralkomisijā.

L, B

63
2224

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

99-19.203
0305066269

delid. L
3

Atmodas laikmets latviešu lauksaimniecībā.

Iekams sāku aplūkot lauksaimniecības atmodas laikmetu latvju zemē, kas norisinājās pagājušā gadusimteņa pēdējā ceturksnī un tagadējā gadusimteņa sākumā — skaitot līdz pasaules kara sākumam — tā tad tajos laikos, kad Latvija bij vēl Krievijas sastāvdaļa — lai būtu atļauts man mest skatu atpakaļ sirmajā senatnē, kad Latvija bij brīva valsts, vēl no mūsu vēsturīgiem ienaidniekiem nenomākta un nesagrauta. Vai par tādu vslsti mums ir tiesība runāt?

Ja mēs meklētu šādas ziņas vācu vēsturnieku darbos, tad gan neatrastu nekā tāda, kas liecinātu par kārtīgu valsti un latvju tautu par tādu, kuŗā būtu sastopamas kādas kultūras pazīmes. Bet ja mēs palūkojamies citur par šo jautājumu, tad redzam gluži savādāku ainu.

Taisnība gan ir, ka nav viegls uzdevums pacelt to plivuri, kuŗš aizsedz latvju tautas sirmo pagātņi, jo pār mūsu tautas likteni un vēsturi, sākot ar 13. gadu simteni, gulstas smags slogs, kuŗš ar 16. g. s. pārvēršas visas tautas tumšā verdzināšanā, kuŗa galīgi sagrauj tautas kultūru un viņas garīgās spējas noved līdz pēdējam minimumam. Reizā ar to itkā pazūd visi kultūras pierādījumi, tā ka mūsu verdzinātāji ar vieglu sirdi uzskata par iespējamu noklusēt mūsu senču kultūru visā visumā un viltot patiesību, lai nebūtu jāatbild vēstures soģa priekšā, ka nomākuši kultūras tautu, pārvērtuši latvjus par vergiem un reizā ar to iznīcinājuši viņu kultūru.

Latviešiem pašiem līdz mūsu valsts atjaunošanai nebij nekādas nopietnas iespējamības meklēt pakal pēc senatnes kultūras pierādījumiem, kuŗi bij zemes klēpī noglabāti, jo citur tādu nekur nebij vairs pāri palicis pēc tumšajiem verdzības gadusimteniem.

Tagad gan apstākļi pēkšņi uzlabojušies. Mūsu čaklie archailoģi, ar prof. Fr. Balodi priekšgalā, ar katru gadu mums atklāj jaunus pierādījumus par senās kultūras stāvokli, tā ka pēc nedaudz gadiem varam droši sagaidīt apstākļu pareizu noskaidrošanu.

Bet neatkarīgi no šiem vērtīgajiem pētījumiem, mēs varam atsaukties uz dažu ārzemes senatnes pētnieku darbiem, kuŗi met dažu labu gaismas staru arī mūsu tautas un zemes senatnes patiesos apstākļos.

Aizrādīšu uz Norvēģijas archailoģu A. W. Broggeru, Oslo universitātes profesoru, kuŗš daudz rakstījis*) par Baltijas un Skandināvijas kultūru savstarpējām attiecībām jaunākā akmeņa un bronzas laikmetos, kā arī par viķingu laiku (ap 750 gadu), apzīmēdams veselu posmu jaunākā akmeņa laikmetā par Baltijas civilizācijas ēru. Pag. gadusimtenā 70.—80. gados pie Burtņieku ezera un Igaunijā izraktos krama cirvjus un māla trauku atliekas Broggers apzīmē par daudz pilnīgākiem izgatavojumiem tehniskā ziņā un izrotājumos (traukos), nekā tā paša laikmeta Skandināvijā atrastos darba rīkus un rotas lietas. Cirvis ir kultūras pamats: jo tas pilnīgāks — pilnīgākai jābūt arī kultūrai. Norvēģijā

*) Skat. „Den arktiske kultur i stenalderen i Norge“ (Norvēģijas akmeņlaikmeta arktiskā kultūra). Grāmata izdota pirmo reizi 1902. gadā Oslo no Norvēģijas karaliskās zinātņu akadēmijas. Tagad grāmatu tirgū nav sastopama. Atrodama starp citu Oslo universitātes bibliotēkā.

kultūra nav nākusi no dienvidiem, jo izrakumos atrasto darba rīku tehnika vispilnīgāka Norvēģijas ziemeļu provincēs: Finmarkenā, Nordlandē u. c. Tamdēļ pieņem, ka civilizācijas iespaids gaita bijusi no Latvijas uz Igauniju, Somiju, augšpus Botnijas jūras līča tā ievirzījies Skandināvijā.

Norvēģu prof. Tuffs aprāda, ka Telemarkas vietējās Norvēģijas sugas lopu pirmdzimtene esot Daugavas krasts, no kuņienes tie ievesti vikingu braucienos ap 750. gadu.

Norvēģu sāgās ir sastopami norādījumi par vikingu laikmeta kultūras attiecībām ar Latviju un aprādījumi par senās Latvijas kultūru.

Kā mūsu daiņās ir sastopams daudz vērtīgu atēlojumu par seno latviešu kultūras stāvokli, par to esmu aprādījis savā brošūrā, „Mūsu senču lopkopība”, attiecībā uz attīstīto lopkopību. Tas pats sakāms arī par laukkopību (pareizi izprastu zemes apstrādāšanu, mēslošanu, sēklas sagatavošanu, labību selekciju un kultūru; senāk bijušas arī pazīstamas sinepju un magoņu kultūras druvā — kas tagad izzudušas). Bet galvenais laukkopības un lopkopības attīstības pamats meklējams āboliņa kultūrā*).

No šiem isajiem aprādījumiem ir pamatots slēgums, ka senajā Latvijā, t. i. iepriekš vācu iebrukšanas, ir bijusi attīstīta kultūra, īstenībā lauksaimniecības kultūra. Vēstures gaitai labpaticis mūsu senčus

*) Sk. „Der Kleebau in Alt-Lettland“. Šī darba pamatdomas atrada siltu piekrišanu agron. zinātniskajā kongresā 1927, g. Rīgā. Brošūra šovasar izsūtīta caur mūsu ārlietu ministrijas preses biroju visām kultūras valstīm. Līdz šim esmu saņēmis piekrišanas atsauksmes no Beļģijas, Vācijas, Dānijas, Lietuvas. Hvalstates (Norvēģijā) mazzaimniecības instituta direktors prof. Juul's savās augkopības lekcijās tagad lasa, kā āboliņa kultūra nav vis cēlusies Spānijā (kā līdz šim mācīja), bet gan daudz agrāk senajā Latvijā.

iekalt vergu ķēdēs, turot latvju tautu vairāk gadu-simteņus zem verdzības smagā sloga, galīgi iznīcināt visu seno, augsti attīstīto, kultūru; to, kuŗa senatnē bijusi augstāka par citu tautu lauksaimniecības kultūru (kāds novērtējums pamatojams uz āboliņa audzināšanu druvā, ko tajos laikos citas tautas vēl nepazina).

Nav šī apcerējuma uzdevums sikāki attēlot vēsturisko gaitu; kā pakāpeniski noslīdēja latvju lauksaimniecības kultūras stāvoklis uz nulli. Atļausos īsumā attēlot to stāvokli, kāds bij mūsu zemē 18. gadu simtenī, kā arī mūsu tautas smago ciešanu beigu cēlienā — klaušu laiku beigās 19. gadu simteņa vidū, kas ilustrē mums tādus apstākļus, kuŗos nav iespējama ne arī saredzama lauksaimniecības kultūra, šī vārda nozīmē.

Kādi ir bijuši Vidzemes zemnieku dzīves apstākļi 18. g. simtenī, tas redzams no Cēsu pilspagasta zemnieku nemieriem 1776./77. g. *) Kad Krievijas troņa mantinieks Pāvils, vēlākais ķeizars, brauca caur Vidzemi 1776. g. — viņam dažu pag. zemnieki iesniedza lūgumus dēļ viņu neciešamā stāvokļa labošanas. Cēsu pilspagasta zemnieku lūguma rakstā starp citu sacīts: „Mēs lūdzam mūs atsvabināt no mūsu dzimtkunga... Uz deviņām zemnieku mājām ir dibinātas divas jaunas muižas. Tās mums jāuzceļ un viņu tīrumi jāapstrādā. Pulkos mūs dzen pie būvēm un aršanas. Grūtas sievas apstrādā ar bendes pātagām, kālab viņas priekšlaicīgi dzemdē un grūti saslimst. Mums nav pat tik daudz laika, ka sastrādāt sev maizi. Viss pieder kungam. Mūsu klaušas kļuvušas triskārt smagākas, un gaitniekiem nav miera ne dienā, ne

*) Sk. Enzeliņa apcerējumu „Izgl. Min. mēnešraksta“ 3. burtnīcā 1928. g. Ziņas ņemtas no valsts arhīvā uzglabātām hofhtiesas aktīm.

nakti. Mūsu nastām un darbiem nav gala. Milzīgi lielā degvīna dedzināšana mūs pagalam izsūc. Ik nedēļas jāizdedzina 14 mucas, pie kam noposta tiklab zemnieku, kā arī muižas mežu. Degvīnu nododot, mums jāpiemaksā ik nedēļas pa 7 līdz 10 dālderu. Pēc tam degvīns jāved uz Rīgu un, ja viņš nav pietiekoši labs, tad mēs dažreiz pat līdz 10 dālderu dabūjam piemaksāt... Mēs nezinām ne no svētdienas, ne arī no Dieva, ne no baznīcas. Mūsu strādnieki pārnāk sestdienas vakaros, vēlā tumsā mājās un jau svētdienā visiem jādodas atkal projām uz muižu, ņemot līdz kukuļus. Mūsu kungam ir trīs vecas muižas, bet ar tām viņam nepietiek, kaut gan jau pie to apstrādāšanas mums darba par daudz.

Viņš sāka izsviest zemniekus no viņu mājām un dibināt jaunas muižas, nocērtot mūsu mežus, ko mūsu tēvi un arī mēs paši saaudzējuši. Mūsu mežu koki mums par velti jāsavēd viņa muižās.

1771. g. viņš uzsāka pirmās jaunās muižas nodibināšanu, pie kam viņš izmeta divus saimniekus no viņu mājām. Nespēdami smagās nastas izturēt, desmit vīru no mums devās uz Rīgu ar sūdzību pie gubernatora, kas mūs noraidīja pie Liezeres dzimstkunga, kas 1771. g. bija bruģa kungs. Tas, mūsu sūdzības uzklusījis, piesolīja mums rīkstes par to, ka mēs par savu kungu sūdzējušies. Mēs, nabaga ļaudis, sabijāmies un sākām lūgties soda atlaišanu. Gan astoņiem sodu atlaida, bet tos divus izmestos saimniekus, kam mājas atņemtās, pie baznīcas sodīja katru ar 10 pāru rīkšu par to, ka viņi bijuši pie gubernatora sūdzēties. Un bruģa tiesa lēma, ka katram dzimstkungam esot brīv savus zemniekus no viņu mājām izmest un ar saviem ļaudīm rīkoties pēc sava prāta un ieskata, un mūsu kungs tiesas priekšā

izteicās, ka viņš mūs ikvienu varot kaut par vienu kapeiku pārdot.

1775. g. atkal izmeta 6 saimniekus no viņu mājām. Pavisam pieciem saimniekiem viņu labību atņēma, padarot viņus par kalpiem, atstājot viņus ar sievām un bērniem bez maizes. Uz 9 saimnieku zemēm ierikotas lopu muižas, un pavisam 16 saimnieki izlikti no savām mājām, kaut gan viņi kungam neko nebija parādā. — No 9 mājām, uz kuŗu zemes ierikotas jaunās muižas, mums jānodod visas kroņa došanas. Bez tiem diviem strādniekiem mums vēl jānodod strādnieki jauno muižu ēku celšanai un lauku apstrādāšanai, tik cik kungs to prasa.

Mūsu darbi tik smagi, ka daži pie viņu degvīna dedzināšanas un iesala sagatavošanas savu dzīvību izlaiduši. Un ar šo alu un degvīnu, pārdo dot ļaužu dvēseles, apdzirda zaldātus un zemniekus. Rudenī mums kungs sadod uz mājām vezumiem vērpšanas, ka visai ziemei no tām pietiek. Pavasarī savērptais jānodod un daudzkārt vēl nākas klāt piemaksāt.“ —

Tagad pasniegšu Jāņa Austrīņa*) attēlojumu par zemnieku dzīves apstākļiem 19. g. simtenī.

Lai gan 1819. g. Vidzemes zemnieki dabūja brīvību, bet pirmajos 50 brīvības gados tie maz uz priekšu tika. Muižniekiem arī pēc brīvlaišanas bijusi pilnīga vara par zemniekiem — darīt ar tiem, ko grib. Pagasta tiesa bija muižnieku gribas izpildītāja. Muižas policijām, junkuriem, stražiem un stārstiem

*) Sk. „Burtņieks“ mēnešraksts gara kultūrai, red. doc. L. Ausējs. № 1 no 1928. g. Jānis Austrīņš (skolotājs Jaunvāles (Cempu-Trauzu) skolā 36 gadus (sākot no 1863. g.). Sarakstījis „Laika grāmata priekš Jaun-Brengul-Cempu un Jaun-Vāles pagastiem“, no kuŗas attēlojums patapināts.

bijusi likumīga „rekte“ darbiniekus un strādniekus izpērt, kad grib. Pieaugušās meitas muižas gaitās, ja kāds lops ganībās kādu „skādi“ padarījis, no stārstiem tikušas nežēlīgi izpērtas uz „kailu miesu“! Saimnieki un kalpi dabūjuši kūlienus mazāko iemeslu dēļ. Tikai tiem daudz maz labāki klājies, „kas pēc kunga stabules mācējuši labi dancot, tiem glaimot, tos godāt un slavēt, bet savus līdztautiešus priekš kunga plēst, dzīt un dirāt, ko tik jaudā; tādēļ tas bijis tas laimīgais, kas muižā par strāžu, stārostu, uzraugu vai brandvīndeģi ticis. Šie bijuši tie visucienīgākie un lielākie vīri no zemnieku kārtas, kādēļ viņu draudzību katrs aizelzdamies uz visādu vīzi meklējis un daudzreiz pat par dārgu naudu.

Ap 1850.—52. g. patiesi sekošs noticis: Jaunvāles dzimtkungs Tranzehe kādam zemnieku kalpam (vārdā Karl More), kas pie akmeņu kraušanas ar saviem darba biedriem diktāki vien runājis, „krietnu malkas strunķi mutē starp zobiem ielicis un ap galvu apsējis, lai runāties nevarētu, un tā tam bijis līdz pusdienai jāstrādā.“

Pēc Vidzemes likumiem bijusi tiesība katram darbiniekus, arī saimniekus, bez kādas izmeklēšanas likumīgi 6 reizes sist — cik reizes dienā, tas nebija nosacīts.

Neviens saimnieks nav drošs savās mājās bijis, jo kungs to pēc savas patikšanas varējis izsviest, kad gribēdams. Kalpošanai gan bija mērs nosacīts vakkā, bet uz to maz raudzījās.

No 40 dāld. lielas mājas bij pēc vakkas muižā jākalpo cauru gadu ik nedēļas 5 dienas 1 zirdzeniekam; no Jāņiem līdz Miķēļiem iknedēļas 5 dienas otniekam (kājiniekam); bez tam dažādas palīgu dienas pie sūdu mēšanas, siena un labības pļaušanas, kulšanas, materialu pievešanas un t. pr. — pa-

visam 254 dienas gadā jākalpo. Tad vēl šādas nodevas muižā: 5 pūri rudzu, $3\frac{2}{3}$ pūra miežu, 3 p. auzu, 2 podi linu, 1 L. m. apiņu, 1 L. m. kaņepāju, 4 L. m. linu dzijas, 1 auns, 1 maiss, 2 valgi, 10 olas. — Darbiniekiem pa dienu bijis jāstrādā ierādītā vietā, pa naktīm brāga jāvadā, salmi jābāz u. t. t. Muiža izredzējās priekš sevis tās labākās dienas, un zemniekiem „ik atlika kādi brītiņi, kad slihta gaisa dēļ muižā nevarēja strādāt,“ pie tam „zemkopība pie zemniekiem nevarēja zelt nedz uz priekšu iet, uz to trūka spēka, — darba un naudas spēka, — tos muiža izzīda“.

Ap 1840. g. no kādas lielākas Cempiniešu mājas atlicies 7—9 L. m. (ā 25 m.) linu ko pārdot, par kuņiem $1\frac{1}{2}$ rubļa podā dabūjuši (tā bijusi „visa mājas ienākšana“). Zīrgu nespēka dēļ dažkārt linus ar ragaviņām uz Valmieru aizvilkuši pārdot.

Tais laikos ļaužu lielākā daļa dzīvojuši rijās, vai pie rijas piebūvētos mazos, dūmaiņos kambarišos, kas no lieliem un bērniem bijuši kā piebāzti; apgaismošana bij skalū uguns. „Krogī bijuši vienīgā zemnieku saiešanas vieta, kur, īpaši svētdienās un citos svētku vakaros, ļautiņi bariem sapulcējušies pie brandvīna — sava lielākā bēdu un raizū atvieglinātāja.“

Tolaik gan no simta viens gadījies, kas mācējis savu vārdu parakstīt un kam nebijis ar 3 krustu vilkšanu jāpūlas, tikdriz ka viņa parakstu prasīja; un ja kāds lasīt pratis, tad tas bijis uz to nezcik liels. Vienīgā draudzes skola, kuņā kādus 12 bērnus no visas draudzes uzņēma, nespēja „daudz zinātnības un mācības izplatīt.“ Viena „Latviešu Avīze“ katru nedēļu reiz iznākusi un tā pati gandrīz ne par ko citu, kā par ticības lietām, nav runājusi; vai kāds šos pagastos to turējis, to nezīnu, laikam gan uē! Tas bijis viens bēdīgs un nožēlojams laiks.

Verdzība gan bija beigusies, bet „nospaidīšana, nesaprātība, laiskums un nabadzība turēja garīgos ka miesīgos ļaužu spēkus kā sasiētus un savaldzinātus, ar mokām un pamazītēm tie no tās apcietināšanas izpestījās un uz priekšu tika.“

Ap 1850. g. 40 dāld. mājās, uz 3 laukiem strādājot, ticis izsēts līdz 18 pūru rudzu, 7 p. miežu, 30 p. auzu un 1¹/₂ pūra linsēklu. „Dēļ nežēlīgās zemnieku izdzīšanas muižā, zemes darbi netikuši mājās pareizi izstrādāti, nei tīrumi apkopti un pavairoti, caur to dažkārt neauglība un bads izcēlies. Stāsta arī, ka slapjums un ļoti niknas salnas daudz skādējušas. Tā ap 1843. — 45. g. bijuši gauži neauglīgi bada gadi.“ —

Negribu vairāk no šiem tumšajiem laikiem, kādus pārdzīvoja latviešu zemnieks, tālākas ainas ciēt no aprādītiem dokumentiem. No šiem aprādījumiem mums ir skaidrs slēgums: latviešu lauksaimnieks nodzīts garīgi un miesīgi uz ļoti zemu pakāpi, katrā ziņā zemāku, kāds viņš bijis priekš daudz gadu simteņiem — iepriekš vācu iebrukšanas; — mēs arī redzam, caur ko tas nācis: varmācībām, visu fizisko un garīgo spēku sistematisku izsūkšanu, gara notrulīnāšanu, apdzirdīšanu, zemu instinktu kultivēšanu (lišķības, melnesības veicināšanu) un caur smagajām klaušām paralizējot kaut cik apmierinošu savas zemes apstrādāšanu un saimniecību vešanu.

No tā redzams, kāds giganta darbs bij jāveic tiem mūsu tautas dēļiem, kuŗi sāka šo tumšo masu — kuŗa bij novesta tuvu mežoņu līmenim, — bīdīt uz gaišākām tekām, gaišāku dzīvi. Pašiem viņiem bij vispirms jāklūst svabadiem no mantotām verdzības

atliekām un gara, jāpārspēj valdošie, smacējošie apstākļi un jāatrod līdzekļi un ceļi, kā atmodināt iemiedzināto un saindēto tautas masu.

Lai līdz nullei nodzīto lauksaimniecību, visās viņas nozarēs, varētu sākt celt uz augšu, modināt no viņas tumšā miega stāvokļa plašākā mērogā, tad vajadzēja iepriekš tautu iemācīt lasīt un rakstīt, jo tikai tad varam iedomāties, ka labās pamācības šajā virzienā, uzrakstot un izplatot laucinieku masās, varēja sākt darīt kādu labvēlīgu iespaidu un pacelt lauksaimniecības apstākļus no primitīvās pirmatnes pakāpes uz augšu. Ar kādām grūtībām bij pirmajiem rakstiem un apstrādājumiem, kauču arī savā vienkāršākajā veidā, par laiksaimniecības jautājumiem jāstopas lauksaimnieku masās, to labi ilustrē sekošs nostāsts, kuŗu man sniedza viens no vecākiem kolēģiem: „Ap 55 gadus atpakaļ mans tēvs, viens no priekšzīmīgākiem Džūkstes mācītāja muižas saimniekiem, saņēmis kādu numuru no „Latviešu Avizēm“ un atradis viņās kādu rakstiņu par lauksaimniecību, sāka ironiski smieties un sacīja: „redzi, viņi sāk rakstīt arī par zemkopību! Ko tad viņi no tās zin?!“ —

Tā tad tajos laikos arī tie labākie saimnieki — lauksaimnieki — bijuši tādos ieskatos, ka drukāti vārdi varētu būt vienīgi vai nu par ticības, tikumības jautājumiem vai kādi stāsti, dzejoļi un tml., bet par lauksaimniecību gan nē. Par to jau nav ko rakstīt, lauksaimniecības jautājumi ir: aršana, ecēšana, grāvju rakšana, lopu kopšana u. tml., ko vienīgi laucinieks — saimnieks prot un saprot — viņš ir tas meistars šajos jautājumos, — tur ko jaunu piemācīties un labāki padarīt nav iespējams! Ko tad šajās lietās varētu rakstīt?! Līdzīgi aizspriedumi parādījušies arī vēlāk, pie dažādu jaunu rīku un mašīnu (piem. piena sepa-

ratora) ieviešanas. Mūsu tipiskais laucinieks — lauksaimnieks bij tādos ieskatos par savu arodu nostiprinājies, ka viņš ir tā pilnība un gatavais lietpratējs — par viņu nekā pārāka nav.

Še redzam, kāds milzīgs darbs bijis jāveic pirmajiem lauksaimniecības kultūras darbiniekiem, lai ar šo iedomību ietu cīņā un viņu sekmīgi salauztu. Redzam, kādas grūtības viņiem bij jāpārvar, lai sastingušajās lauksaimnieku masās varētu radīt atmodu.

Lauksaimniecības literatūras laukā pirmos darbus latviešu valodā, latviešu lauksaimniekiem veltītus, sastopam 18. g. s. beigās, laistus klajā Jelgavā Steffenhagena drukātavā. Laikam pirmā ir: „**Gudra Mācīšana**. Visiem saimniekiem un moderēm par labu, kā viņiem vajag cūkas barot un iekš slimībām kopt un patiesīgi dziedināt.“ Ar priekšvārdu no Vecā Stendera 1791. g. 31 l. p. Drīz pēc tam turpat iznāk 1797. g. „**Latviešu gada grāmata**“, jau daudz plašāka, tūpumā 648 l. p., kuŗā gan dažādi raksti, bet arī par lauksaimniecību (putnu kopību, kaņepju un linu izstrādāšanu, kartupeļu zāvēšanu u. c.). Šo grāmatu daudzi kungi pasūtījuši uz sava rēķina saviem ļaudīm. Tālāk, 1810. g. 116 l. p. grāmatiņa: „**No govju lopiem, kā tos būs audzināt, kopt un slimībās dziedināt.**“ 1874. g. iznāk otrs izdevums — Rīgā, Häckera druk. 1830. g. nāk klajā mācītāja Lundberga 132 l. p. grāmatiņa: „**Ciems, kurzeltu taisa**“, stāsta veidā. Starp citu tur sastopama pamācība par saimniecības ierīkošanu un radīšanu, tur nopelta krogu dzīve un atturība no skolām. — Jelgavā pie Steffenhagena 1844. g. nāk klajā Bražes 340 l. p. grāmata: „**Kā Palejas Jānis savu būšanu kopsis.** — Arāju ļaudīm par priekšzīmī sarakstīta.“ Stāsta veidā te pasniedz lauksaimniecības pamata

likumus (pamatīgas ziņas par zem- un augkopību, lopkopību un saimniecības vadīšanu); atzīstama par ievērojamu grāmatu.

Visām minētām, labi domātām grāmatām tomēr nevarēja būt nekādu redzamāku, vispārēju iespaidu uz latviešu lauksaimniecību tajos laikos, kur klausas pilnīgi paralizēja katra lauksaimniecības progresa iespējamību.

To pašu var sacīt arī par C. O. Leppeviča 303 l. p. biezu grāmatu: „**Padomu devējs zemes kopējiem, jeb zelta gaudi**“, kuŗa nāk klajā 1852. g. Liepājā; viņā atrodami aprādījumi par lauk-, aug- un dārzkopību, kā arī druskas par palīga zinībām: fiziku, ķīmiju, kauču gan ne pietiekoši populārā valodā. Te mēs sastopam jau lauksaimnieku, kurš savā arodā iedziļinājies uz toreizējās arodnieciskās literatūras pamata un uz ta apstrādājis minētā grāmatā lauksaimniecības jautājumus.

Lauksaimniecības stāvokļa pacelšanās bij neiespējama, kamēr vēl pastāvēja kļaušu nomas noteikumi; tikai pēc šo likvidēšanas — pārejot uz naudas nomu, varēja sākties lauksaimniecības apstākļu uzlabošanās. Naudas nomas sākums Kurzemē ir atzīmējams ar 1849. g. Kā kļaušu noma nevarēja tik drīzi izbeigties, redzams no tam, ka vēl 1861. g. Jūrgos bij no visām 12594 zemnieku mājām 2608 kļaušu nomā*). Tajā laikā arī ir pirmās kroņa zemnieku mājas pārdotas īpašumā. Līdz 23. aprīlim 1862. g. bij pavisam 33 zemnieku mājas pārdotas

*) Sk. Statistisches Jahrbuch für das Gouv. Kurland für 1863. No minētām 2608 zemnieku mājām kļaušu nomā bij Sēlpils virspilskunga iecirknī 1351 māja, bet daudz mazāk bij 4 virspilskungu (Jelgavas, Tukuma, Kuldīgas, Aizputes) iecirkņos tādu atlicis, kopā 355 mājas.

(no tām Dobeles aprinķī 14). 1863. gadā no 1315 privatām muižām bij 594 izdotas nomā, no kuŗām 292 Kurzemes zemniekiem.

Par to laiku zemnieku māju panikušo stāvokli varam spriest pēc sekošas „rentes kontraktes“, kuŗa noslēgta 1861. g. uz 12 gadiem starp Mežotnes „muižas valdišanu“ un pie muižas piederīgām Krūmaļu mājām. Aŗamās zemes 75 pūrvietas; pļavu un ganību platība nav aprādita. Noma naudā 191 r. 75 kap. Bez tam vairākas klausas jāpilda muižā, dažas parniecīgu atmaksu, dažas par brīvu. Nomas līgumā nosacīts arī, kādam jābūt māju inventāram: 4 zirgiem ā 15 rubļ., 5 govīm ā 7 rubļ., 4 aitām ā 1 rubļ., 4 nekaltiem ratiem, 4 nekaltām ragavām un 4 arkliem. Visa nedzīvā inventāra vērtība 8 rubļi, dzīvā inventāra kopvērtība 99 rubļ., tā tad pavisam 107 rubl. Uzkrītoši ir, ka naudas noma (nerēķinot klausas klāt) ir tuvu pie 2 reizes lielāka, nekā visa inventāra vērtība.

Sākot ar šiem laikiem, varēja rasties kautcik labāki apstākļi lauksaimniecībā. Latviešu lauksaimniecība sāka pamazām mosties, lai gan šis atmošanās temps, bij visai gauss, jo bij jālikvidē tas smagais mantojums, ko bij vergu un klausu laiki uzvēluši uz latviešu lauksaimnieka pleciem. Nospiestajam un izvārdzinātam zemniekam vajadzēja pie svaigas elpas kļūt, kas prasīja daudz gadu. Tamdēļ arī augšminētām labi domātām, varam sacīt, arodnieciski vērtīgām grāmatām maz panākumu varēja rasties. Vismaz uz lauksaimnieku masu no viņām kādu iespaidu sagaidīt bij vēl par agru.

Kā atmodas laikmeta sākumu latviešu lauksaimniecībā, plašākā mērogā, varam uzlūkot 1871. gadu ar pirmās latviešu zemnieku sapulces sanākšanu Rīgā. Šī sapulce sanāca uz Rīgas lat-

viešu biedrības aicinājumu. Istenībā visu šo, līdz šim nedzirdēto, pasākumu sarīkoja, izgādājis vajadzīgo valdības atļauju — kas nebūt nebij tik vienkārša lieta, viens no minētās biedrības redzamākiem, pirmajiem darbiniekiem **Richards Tomsons**.*) Tas ir pirmais latviešu agronoms ar specialu, arodniecisku izglītību un liela stila darbinieks latviešu lauksaimniecības pacelšanā, pirmais viņas atmodas laikmeta ievadītājs. Jāliecina, ka Tomsons ķērās pie darba kā īsts lietpratējs; ar milzīgu spar un straujumu dzina vairāk jaunu vagu latv. lauksaimniecības pacelšanas drūvā, tādu, kuŗas līdz šim bij latvju zemniekiem gluži svešas un neparastas.

Pirmais viņa lielā stila darbs bij min. zemnieku kongresa sarīkošana. Ka viņš bij pratis īsto saucēja balsi laist tautā, to liecina negaidīti lielais dalībnieku skaits, kuŗš saradās 12. jūnijā 1871. g. Rīgas latv. biedrības namā, un proti: no Vidzemes 251, Kurzemes 232, Rīgas 22, Pēterpils 5, Tērbatas 2 un Pleskavas 2 — kopā 514 dalībnieku. Protokolā sacīts, ka bez minētiem 514 kungiem bij „nostājušās uz galerējas daudz saimnieces un jaunkundzes.“ Kā sapulces vadītājs ir R. Tomsons un starp „rakstu vedējiem“ ir S. Varaidotis (Vēbers).

Tai pašā laikā vācieši bij Rīgā sarīkojuši II. Baltijas lauksaimniecības izstādi. Ar šīs izstādes apskatu Tomsons arī uzsāk savu pirmo referātu („priekšā lasīšanu“). Viņš kritiski aplūko atsevišķas izstādīto priekšmetn grupas, pie kam pēc katras nodaļas ap-

*) R. Tomsons dzimis 14. aprīlī 1834. g. Aizkrauklē. Nobeidz Līmbažu apr. skolu. Vēlāk studē zemkopību Valdavas zemkopības akadēmijā pie Kaŗalauciem. Miris 11. martā 1884. g. Novgorodas guberņā, uz kuŗieni aizceļoja no Rīgas, kad še viņa uzņēmumi bij sabrukuši.

skata iesākas diezgan dzīvas debātes no kongresa dalībniekiem. Šajās piedalās starp citiem arī C. O. Leppevičs un P. Allunans.

No kongresa dalībniekiem tiek izstādes rīkotājiem izsacīts pelnīts pārmetums, ka šie pilnīgi ignorējuši latviešus (katalogi, uzraksti tikai vācu valodā). Tam seko priekšlasījumi par zemes apstrādāšanu, lopu audzēšanu, linkopību un māksliem mēsliem (protokolā sacīts: „skunstīgiem druvu mēsliem“).

Pēc visu šo referātu nolasišanas nāk plašas debātes, kuŗas beidzas ar Tomsona, lietpratēja, novērtējumu un slēgumu. No pēdējiem būtu atzīmējams, ka Tomsons ieteic vaislas bulļu staciju ierīkošanu *) un saka tālāk: „kad par tādu vaislošanu gādās, tad arī mūsu lopīņi labosies un bez visiem ollenču un vāczemes lopiem būs mūsu pašu slaka tā labākā. Man ir no īstenas Vidzemes slakas gov, kas pie labas barības līdz 15 stopi piena par dienu dod.“

Ševišķu ievēribu pelna kongresā pēdējais R. Tomsona referāts par māksliem mēsliem. No šī referāta dabūnam zināt, ka ikgadus Baltijā patērē mākslīgo mēslu par apm. 200.000 rub., no kuŗiem 140.000 r. par ārzemju mēsliem izdod. Bet tas interesantākais ir tas, ka R. Tomsons paziņo par savu zuperfosfāta un kaulmiltu fabriku, kuŗu tas Rīgā ierīkojis**).

Nav man izdevies savākt noteiktas ziņas, kad fabrika dibināta, cik plašos apmēros darbojusēs un kad izbeidzās.

*) T. pie tam šaka: „Labi būtu, ka turīgi zemturi vaislas bulļus turētu un kaimiņiem ļautu par maksu govīs aplekt. Bet ja nerastos zemturi, kas labprāt šādā vīzē gribētu darboties, tad ir vairāk saimniekiem kopā viens tāds bullis jātur.“

***) Viņa kaulmilti saturēja 29% P₂ O₅ un 4,6 % N, bet zuperfosfāti no kauliem pagatavoti 12% P₂ O₅ un 3,75 % N.

Pēc Rīgas Latv. biedrības gadu pārskatiem var vērot, ka fabrika vēl 1878. g. darbojusēs, jo šajā gadā R. Tomsons ir minēts starp biedrības runas vīriem kā fabrikas īpašnieks.

Bet tas savādaļs pie šī jautājuma ir tas, ka Rīgas politehnikas zemkopības nodaļas profesori, kuŗi lasīja par māksliem mēsliem, ne ar pušplēstu vārdu savās lekcijās nav ieminējušies par šo fabriku, vismaz no 1887. g. — kad es sāku klausīties šīs lekcijas — par to nekas netika sacīts. Arī turpmākos laikos, cik es esmu par šo jautājumu vēlākiem studentiem apprasījies, tas nav noticis.

Tādu savādu, neizprotamu parādību nevaru citādi izskaidrot, ka ar vāciešu šausirdīgo šovinismu. Tie galīgi noklusēja šo uzņēmumu tamdēļ, ka tas ir latvieša ierīkots un vadīts. No tā arī varam slēgt, cik daudz var vispārīgi ticēt vācu tautības zinātniekiem un vēsturniekiem, ja tie ko raksta par latviešu lietām.

Ka Tomsona fabrikai bija jāsabruk, pa galvenai tiesai arī nav citādi izskaidrojams, ka ar vāciešu naidīgo stāvokli pret viņu. Vācu muižnieki, tā laika mākslīgo mēslu gandrīz vienīgie pircēji, acīm redzot boikotēja Tomsona fabrikātus, — bet latviešu lauksaimnieki vēl nebij tik tāļu attīstījušies, ka varētu fabrikas ražojumus tikdaudz patērēt, lai fabrika pastāvētu.

Tomsons ar šo pirmā latviešu lauksaimnieku kongresa sasaukšanu nepaliek mierā, bet izgādā atļauju otra kongresa sasaukšanai 1873. g. 29. jūnijā, I. latv. dziesmu svētku laikā Rīgā. Šajā kongresā ņem daļību apm. tāds pats skaits — vairāk nekā 500 lauksaimnieku. Atzīmējams būtu tas, ka kongress ievēl kā vadītājus, Tomsonam kā pāligus, C. Valde-

māru un starp „rakstu vedējiem“ Brīvēzemnieku un Pumpuru.*)

Šiem abiem lauksaimnieku kongresiem, bez šaubām, bij liela nozīme latviešu lauksaimniecības pacelšanā, jo 500 lauksaimnieku, no visām latvju zemes malām sanākuši Rīgā, pārnesa mājās lielu daudzumu jaunu ierosinājumu lauksaimniecības rīcībās, kas lauksaimniekus modināja uz jaunu darbību, ienesa svaigu domu sastindzinātājā lauksaimniecībā. Tamdēļ vien Tomsona darbība jāieraksta latviešu lauksaimniecības atmodas laika vēsturē ar zelta burtiem.

Par Tomsona sasaukto lauksaimnieku kongresu patieso nozīmi var noderēt kā novērtējums kāda sirma, vēl pie dzīvības esoša lauksaimnieka, kuŗš šajos kongresos ņēmis dalību, sekoši vārdi: „Mēs gan dažu ko no R. Tomsona teiktām domām toreiz labi neizpratām, bet mēs pārnesām daudz jaunu un dzīvu ierosinājumu uz mājām no viņa dedzīgajām runām.“

Bet ar to vien Tomsons neapmierinās. Viņš izdod 1874. g. rakstu krājumu „Vārpa“, kas drukāts pie brāļiem Bušs — 160 l. p. Nākošu gadu lauksaimn. laikrakstu „Darbs“, kuŗš gan pastāv tikai 2 gadus (lasītāju trūkuma dēļ).

Tālāk būtu minams Tomsona: „Padomu devējs pie lauku un pļavu mēslošanas“ 1874. g. un viņa pirmais „Zemkopības kalendārs priekš Vidzemes un Kurzemes zemkopjiem uz 1878. g.“ Tas nāk klajā 1877. g. Rīgā pie Ernesta Plātes, 138 l. p. Pāriet ilgi gadi, iekams ronas jauns šādu vērtīgu, vajadzīgu izdevumu klajā laidējs.

Beidzot būtu minams, ka uz Tomsona ierosinājumu izdod R. L. b-bas „zinātnības komisija“ 1872. g. 160 l. p. biezo grāmatu „Zelta avots“ (tulkoj

*) Kongresa protokols nodrukāts „Baltijas Vēstnesī“ 1873. g. 28. un 29. numuros.

no vācu valodas), kuŗā starp citu ir vērtīgi aizrādījumi par lauku ierīkošanu, augu maiņu, mēslošanu un c.

Reizā ar Tomsona aiziešanu 1879. gadā, apstājas Rīgas L. b-bas darbība lauksaimniecības veicināšanā uz gandrīz 2 gadu desmitiem.

Iekams Tomsons nav nogājis no skatuves, sāk vispārīgu vērību uz sevi griezt jauns, straujš darbinieks Jelgavā — **Māteru Juris***). Pirmie viņa raksti parādās „Latviešu Avizēs“ 1864./65. g. Pēc „Balt. Vēstneša“ nodibināšanas (1869. g.) Rīgā, Māters savus rakstus tur iespiež. Māters raksta zuperfosfāta jautājumā, aizstāvot Tomsonu. Vēlāk Dirīķis liedzis šos polemikas rakstus uzņemt, kamdēļ Māters rakstu iesniedz „Latv. Avizēm“, kuŗas to nodrukā. Plašāku vērību uz sevi Māters sāk griezt ar nedēļas laikraksta „**Baltijas Zemkopis**“ izdošanu. Pirmais numurs iznāk 30. apr. 1875. g. Tā tad nu radušies latv. lauksaimniekiem uzreiz 2 arodnieciski laikraksti; viens Rīgā („Darbs“) un otrs Jelgavā. Diemžēl abiem viņiem nebij ilgs mūžs piešķirts. Tomēr „Balt. Zemkopis“ pārdzīvo „Darbu“, jo apstājas 1880. g. beigās. (Faktiski gan tas min. gadā neapstājas, bet izslid no Mātera vadības, pāriet Ābranta rokās uz Rīgu, reizā ar to zaudēdams savu nozīmi). Sākot „Balt. Zemkopim“ iet visai grūti, neliela lasītāju skaita labad (700 abonentu). Bet 1876. g. apstākļi sāk manāmi uzlaboties. Lasītāju skaits gada beigās pieaudzis uz 2000. Šī gada beigās Māters

*) Māteru Juris dz. 27. II. 1845. g. Valtaiķu draudzē. Caur pašmācību iegūst plašas zināšanas. Sākot strādā kā tiesas skrīveris dažos pagastos, vēlāk kā ierēdnis Kuldīgā, Kandavā. 1871. un 72. g. maģistrāta rakstvedis Piltēnē. No šejienes Kurzemes gubernators Lilienfelds to aicina uz Jelgavu 1873. g. par ģubernātas tipografijas pārzini. Miris 23. I. 1885. g.

dabū atļauju „Baltijas Zemkopī“ ievietot arī politiskas ziņas, kas nodrošina lielāku lasītāju skaitu. Arodniecisku rakstu sacerētāju skaits nav liels. Starp tiem būtu minams Sietinsonu Jānis (beidzis Gorķu zemkopības skolu); Indriķis Allunans; dārzkopis Klēvers, Sintenis (Vecsātu zemkopības skolas direktors), Leppevičs, Jēkabs Vinklers. Māters arī raksta pāris rakstiņu par zemkopības jautājumiem, bet daudz rakstu (12 numuros 1876. g.) par „grunts īpašumu iemantošanu jeb māju pirkšanu Baltijas guberņās“, caur ko atstāj manāmu iespaidu šajā svarīgajā jautājumā lauksaimniecības dzīvē. — Ar 1876. un 1877. g. „Baltijas Zemkopja“ stāvoklis nostiprinās. Ar 1. janvāri 1878. g. sāk iznākt laikrakstam ilustrēts literārisks „Baltijas Zemkopja pielikums“. Ar 1878. un 1879. g. Māters sasniedzis ar savu „Baltijas Zemkopī“ savas slavas augstumus: lasītāju skaits sasniedzis 3000. 1880. g. beigās ar Nr. 45. izbeidzas Mātera vadība pie šī laikraksta.

Pēdējos gados arodniecisko lauksaimniecības rakstu „Baltijas Zemkopī“ atronas maz, bet visa galvenā vērība piegriezta lauksaimnieku dzīves vajadzību iztirzāšanai. Rakstu saturu varētu novērtēt šādi: „Esat latvieši, iepērcat savas mājas par dzimtu; izlietojiet savas juridiskās tiesības; mācaties zemi kopt.“ Šie aprādījumi atstāj ļoti spēcīgu iespaidu uz lauksaimnieku dzīves izkopšanu, ir kā spēcīga modinātāja balss tumšajā laucinieku masā. Mātera ļoti dzīvā, veiklā valoda atstāj lielu iespaidu uz lauciniekiem lasītājiem, aizrauj viņus līdz ieteiktiem padomiem.

Māters savas straujās, nevaldamās dabas dēļ sanāk drīzi konfliktā ar daudziem latviešu redzamajiem tā laika darbiniekiem. Bet sevišķi asas kļūst

attiecības ar vācu muižniecību un luterāņu garīdzniecību,*) aizstāvēt latviešu zemnieku tiesības.

Pēc tam, kad Māteram bij jāatstāj „Baltijas Zemkopja“ vadība, tas ķērās pie jauna laikraksta — „Tiesu Vēstneša“ izdošanas 1881. g., bet ar 1. jūliju š. pašā gadā viņa iznākšana apstājās. Pēc 1 gada pārtraukuma, sākot ar 12. jūliju 1882. g., tas atjauno tautās iešanu. Neskatoties uz visiem pārtraukumiem, laikrakstam sākot ir 2500 abonentu, bet 1883. gada beigās jau 3000, kas liecina par Mātera lielo popularitāti latviešu tautā, īpaši lauciniekos (visvairāk Kurzemē). Slikto materialo apstākļu dēļ, kā arī Mātera veselības stāvoklim strauji uz leju ejot, „Tiesu Vēstneša“ iznākšana 1884. g. izbeidzas.

Latviešu lauksaimnieku modināšanas darbā nav lielas starpības „Tiesu Vēstnesim“ ar „Baltijas Zemkopi.“ Māters savā „Tiesu Vēstnesī“ iztīrēja un popularizēja jautājumus par latviešu tiesību dibināt biedrības, zemnieku māju izpirkšanu, līgumu slēgšanu, zemnieku māju izrentēšanu Kurzemes privātmuižās, Vidzemes un Kurzemes dienesta likumiem, latviešu valodas lietošanu māju pirkšanas un rentes kontraktos, latviešu valodas tiesībām pagastu tiesās u.c. Māters audzināja ar saviem skaidrajiem rakstiem savā tiesību neapzināšanā beztiesīgo latviešu zemnieku par pilntiesīgu pilsoni. Tas modināja līdz šim nospiektajā, garīgi un fiziski novārdzinātajā latviešu zemniekā garīgu modrību un spirtumu, kas radīja gribu un spēju piegriezties lauksaimnieciski arodniecisku zināšanu paplašināšanai. Pēdējā bij ļoti vajadzīga,

*) Kāds mācītājs Lejaskurzemē kādās savas draudzes viesībās atklātā runā nosauca „Baltijas Zemkopi“ par bezdjevju un nemiernieku lapu. Liberālais mācītājs Konrādi — Jelgavā — no kanceles lūdza Dievu par „Baltijas Zemkopja“ apstāšanos.

jo latviešu saimniekošana lauksaimniecības nozarēs bij caur smagajiem nebrīvības apstākļiem nobīdīta sastinguma stāvoklī, kurpretim citas lauksaimniecības tautas izmantoja jaunākos laikos strauji attīstījušos lauksaimniecības zinību un pētījumu panākumus.

Lai arodnieciskā atmoda būtu iespējama pie latviešu zemnieka, tad vajadzēja papriekš iet tai garīgai atmodai, kuŗu Māters ar tik lielu veiklību ar saviem rakstiem radīja.

Tamdēļ varam par neapstrīdāmu patiesību uzskatīt, ka Māters ir godināms latviešu lauksaimniecības atmodas progresā kā viens no lielākiem celmlaužiem un darbiniekiem, lai gan viņš nebija arodnieciski izglītots lauksaimnieks, kā viņa priekštecis un laika biedris Tomsons un visa tā rinda agronomisko darbinieku, kuŗi viņam sekoja un darīja lielus darbus lauksaimniecības atmodā. Māters bij savā laikā mūsu zemnieku masās — it īpaši Kurzemē — tā populārākā persona; viņa ugunīgie vārdi darīja tādu iespaidu, kas tūlīt neizdzīsa, bet nesa turpmāk svētību zemnieku sētās.

Nobeidzot Mātera nozīmes apskatu, jāmin arī viņa darbība Kurzemes bīskopības biedrībā — Jelgavā — kuŗu tas 1875. g. beigās iekaroja un pārvērta no vācu par latviešu biedrību jau nākošā gadā. Biedrība piedzīvo 1878./79. g. savus ziedu laikus. Mēneša sapulcēs piedalās ikreizes liels skaits dalībnieku (ap simtu un vairāk*). Šinīs sapulcēs nedebatē par bīskopību vien, bet arī par

*) Piem. sapulcē 9. III. 1878. g. ir atnākuši kādi 200 biedri un viesi, starp tiem saimnieces un jaunas dāmas. Sapulce ilgusi no plkst. 11³/₄ rītā līdz plkst. 5¹/₂ vakarā. Sapulci slēdzot, prezidents izsaka savu pateicību par tik lielisku un laipnu piedalīšanos, kā arī par tik jauku kārtību un mīlīgu izturēšanos. (Atreferēts „Baltijas Zemkopī“ 1878. g. № 13.).

saimniecības jautājumiem. Līgotņu Jēkabs Māteru Jura biogrāfijā izsakās, ka Kurzemes biškopības biedrība Mātera vadībā: „audzināja Kurzemes latviešus uz kopdarbību, sauca pie nacionalās pašapziņas, rādīja ceļus uz sabiedrisku labklājību.“

Būtu jāpiezīmē, ka caur Mātera gādību notika agrā rudenī 1880. g. Jelgavas latviešu biedrības dibinātāju sapulce.

Māters miris 1885. g. un paglabāts Jelgavā Jāņa kapos, milzīgam pavadītāju skaitam piedaloties. Jelgavas lauksaimniecības biedrība desmit gadus vēlāk sāk krāt līdzekļus Mātera pieminēklim, kuŗu klusi atklāj 1896. g. 6. X., lieram ļaužu daudzumam piedaloties, bez kādām svinīgām runām, kuŗas administrācija noliedza.

Mātera lielā nozīme ar 1880. g. sāk mazināties. Viņa nodoms biškopības biedrību pārvērst par īstu lauksaimniecības biedrību, (kāda viņa tajā laikā faktiski bija) arī vārda pēc, netika realizēts. Tamdēļ ir apsveicams Mātera solis, ka viņš tajā gadā nodibināja Jelgavas Latviešu biedrību, kuŗa gan sākot ar lauksaimniecības jautājumiem nenodarbojās. Bet pēc nedaudz gadiem pie šīs biedrības nodibinājās „Zemkopības nodaļa“, kas izskaidrojams ar to, ka biedrībā par biedriem piedalījās arī daudz lauksaimnieku. Agrāk tie varēja savas vajadzības Kurzemes biškopības biedrībā iztīrāt, — tagad tās vairs nebij, — tādēļ tie meklēja, pēc dažu gadu pārtraukuma, no šī stāvokļa izeju, kuŗu atrada minētās „Zemkopības nodaļas“ dibināšanā pie Jelgavas Latviešu biedrības. Nodaļas darbība izpaudās uz ārieni 1889. gadā, sarīkojot pirmo dārzkopības izstādi, un 1891. g. otru tādu pat. Bez tam nodaļa izdod arī „Lauksaimnieku kalendāru“ 1892. gadam, kāda mums vairāk kā

gadu desmit nebij (pēc Tomsona „Zemkopības kalendāra). Bet ar to arī izbeidzās „Zemkopības nodaļas“ redzamākā darbība lauksaimniecības veicināšanā, tā ka viņas atmodas darbībā tai vispār maza nozīme; savu gaitu tā izbeidz 1894. gada sākumā.

Jauns ierosinājums ronas „Zemkopības nodaļā“ 1892. g., noņemoties uz dzīvi Jelgavā jaunajam agronomam **Janim Bisseniekam** (kuŗš 1890. g. nobeidz savas studijas Rīgas Politehnikuma zemkopības nodaļā). Šā gada rudenī iesniedz jaunus „**Jelgavas lauksaimniecības biedrības**“ statūtus valdības apstiprināšanai, kāda notiek 27. janvārī 1893. g. — 3. martā tai pašā gadā sanāk biedrības dibinātāju sapulce Jelgavas Latviešu biedrības telpās. Ar to iesākās jaunas dzīvības turpināšana lauksaimniecības atmodas darbā, kuŗš bij pēc Mātera darbības atslābšanas uz laiku gandrīz apstājies, vismaz stipri paguris. Ar minētās biedrības darbības sākumu, drīz vien parādās jauni, spējīgi darbinieki, kuŗi attīsta atjaunotu apgarotību un lielu sparū lauksaimniecības atmodas laikmetā. Varam sacīt, ka ar šās biedrības nodibināšanos sākas jauns posms latv. lauksaimniecības atmodas laikmetā, kuŗā piegriezts vairāk vēribas lauksaimniecības arodnieciskai attīstībai lauksaimnieku masā.

Par priekšnieku jaunajā biedrībā ievēl agr. J. Bissenieku, kuŗš šajā amatā paliek visus gadus bez pārtraukuma. Divi gadi vēlāk ievēl priekšniecībā kā priekšnieka biedri agronomu Jani Bergi. Abi šie darbinieki kļūst par pirmklasīgiem latviešu lauksaimniecības atmodas veicinātājiem. Būtu pieminams, ka „Jelgavas lauksaimniecības biedrībā“ ilgus gadus priekšniecībā darbojas agr. Brazda, vairāk gadus K. Graudiņš, J. Vāgners, P. Allunans un īsāku laiku A. Stērste, K. Pauluks un c.

J. Bissenieks prata īsā laikā modināt lauksaimnieku starpā lielu interesi priekš jaunās biedrības, jo 1894. g. tai ir jau 268 biedri (to starpā 7 agronomi). Šā gada sākumā biedriba atklāj savu konzuma veikalu.*)

Rodas tūlin daudz jaunu, svarīgu ierosinājumu: 1) nodibināt krāj-izdevu kasi pie biedrības (kuŗa drīz vien attīsta plašu darbību un caur to rodas liels iespaids uz latviešu saimnieciskās dzīves attīstību); 2) izdot lauksaimniecības laikrakstu, kas bij ļoti vajadzīgs, jo agrākie šī aroda iespaidīgie laikraksti bij jau labi sen izbeiguši savu gaitu. Divi gadi iepriekš uzsāktais „Zemkopis“, kuŗu kā mēnešrakstu Dra vnieks izdeva, zem agr. J. Brazdas redakcijas, draudēja arī apstāties — lasītāju trūkuma dēļ. Šo tad biedriba pārņēma savā īpašumā, pārvērs par nedēļas žurnālu un par redaktoru pieņēma agr. J. Bergi.**). Pēdējais viņu prot tik veikli vadīt, Bissenieka izveicīgai reklamai talkā nākot, ka „Zemkopis“ drīz vien iegūst lielu piekrišanu, un viņa gaita tiek nodrošināta; nav vajadzīga arī vairs garantu atbalstīšana, kuŗus no sākuma Bissenieks savāca, lai nodrošinātu žurnāla eksistenci. Ar savu izplatīšanos un vērtīgajiem arodnieciskajiem rakstiem, no kuŗiem ievērojama daļa nāca no agr. J. Berga spalvas — „Zemkopim“ piekrit visai ievērojama loma mūsu lauksaimniecības atmodas darbā. Par „Zemkopi“ varētu piebilst, ka ar viņa izdošanu (kad tas nonāca Bissenieka izdevniecībā) un vadišanu —

*) Varētu aizrādīt, ka šajā gadā veikals, kopā ar Zaļenieku konzumbiedrību un „Druvu“ nopērk no Anglijas 3 kuŗu lādiņus — 11417 maisu zuperfosfāta.

**) Ar Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības nodibināšanos „Zemkopis“ pāriet viņas izdevniecībā un tiek drukāts sabiedrības drukātavā.

agr. J. Berga veiklo rediģēšanu — tika laužti vecie nožēlojamie piedzīvojumi ar lauksaimniecisko laikrakstu neilgo mūžu.

Lai gan „Zemkopim“ bij jāpārvar arī savas grūtības, bet viņš tomēr palika kā uzvarētājs; lauksaimnieki bija caur viņu tiktāl izaudzināti, ka bez sava arodnieciskā laikraksta vairs nevarēja iztikt. Radās iespēja blakus „Zemkopim“ iznākt arī vēl citiem lauksaimnieciskiem laikrakstiem. 3) Sarīkot lauksaimnieciskus kursus. Šis nodoms atduŗas uz statūtu nepilnību, kādēļ tādiem nedod atļauju. Tikai 1896. g. beigās (novembra mēnesī) pienāk paziņojums par statūtu papildināšanu. 4) Nodibināt izmēģinājumu laukus. Uz pirmo statūtu pamata tādus nevar nodibināt, — atļauju varētu dabūt tikai pēc viņu papildināšanas. Bet te stājas ceļā viens cits liels šķērslis: līdzekļu trūkums. No valdības kaut ko šim mērķim dabūt tajos laikos nebij ko domāt. Biedrība stājas pie līdzekļu vākšanas un krāšanas (lietojot līdz šim neparastus paņēmienu, kā piem. ierosinot starp citu lauksaimnieku labprātīgu pašaplikšanos, ziedojot no katras pūrvietas zemes pa 1 kapeikai — „Pētera“ kapeikas, dodot šo apzīmējumu Pēterim Allunanam par godu) šim dižajam uzņēmumam un ar lielu enerģiju un neatlaidību to turpina vairāk gadu. 1898. g. beigās to sanācis jau pāri par 4000 rub. — kas tomēr vēl daudz par maz. Kad biedrība griežas pie krievu valdības (Domeņu ministrijas) dēļ atbalsta, tad dabūn gan atzišanu par šādas iestādes lielo nozīmi un vēlamiību, ieteic vākt labprātīgus ziedojumus no tautas — bet pabalsta nedod ne kapeikas. Tikai grandiozais bazārs Jelgavā 1900. g. atmet ievērojamu atlikumu (pāri par 4000 r.), caur ko rodas iespēja ķerties pie nodoma realizēšanas, sākot ar 6. IV. 1901. g. nodi-

binot **Bērmuižas priekšzīmīgo saimniecību ar izmēģinājumu laukiem.** Šis uzņēmums, neskatoties uz materialām grūtībām — bez kāda valdības pabalsta — tomēr drīz vien sāk teicami attīstīties un uzplaukt. Kā Bērmuižas priekšzīmīgā saimniecība kļūst samērā īsā laikā nevien par vietējo, apkaimes, bet visas Latvijas mēroga lauksaimniecības kultūrelo centru, tas neapstrīdāmi ir viņas vadītāja — agr. J. Berga — nopelns. Še nodibinās de facto arī pirmā mūsu **lauksaimniecības ziemas skola**, kauču gan viņa tāda nosaukuma nenesa un arī, laikam, nebūtu dabūjusi vajadzīgo speciaļatļauju no krievu valdības.

5) Sarīkot 1895. g. **izstādi Jelgavā**, kuŗu apzīmēja par „**Lauksaimniecības, amatniecības un rūpniecības izstādi.**“ Šādas izstādes sarīkošanas nodoms bij vispirms cilāts Jelgavas Latviešu biedrības Zemkopības nodaļā. Šim pievienojās Džūkstes-Pienavas lauksaimniecības biedrība, lauksaimniecības biedrības „Druva“ un „Vārpa“ (Grenčos), un Lestenes-Irlavas biškopības biedrība. Izstādes sarīkošanas atļauju saņē 14. XII. 1893. g. Uzaicina 18 Kurzemes lauksaimniecības biedrības aktīvi piedalīties pie izstādes rīkošanas. Līdz gada beigām pieteicas pie šī uzņēmuma: 1) Jelgavas Latviešu biedrība ar 1500 r. garantijas; 2) Kurzemes biškopības biedrība ar 300 r.; 3) Džūkstes-Pienavas biedrība ar 300 r.; 4) „Druva“ ar 300 r.; 5) „Vārpa“ ar 300 r.; 6) Lestenes-Irlavas biškopības biedrība ar 1000 r. un 7) „Raža“ ar 300 r. Vēlāk piebiedrojas 8) Sunakstes lauksaimniecības biedrība ar 300 r. un 9) Seces lauksaimniecības biedrība ar 300 r. Jelgavas Latviešu biedrības Zemkopības nodaļa 11. III. 1894. g. paziņo, ka viņa savu darbību izbeigusi un tādēļ nevar aktīvas līdzdalības ņemt. Vācu biedrības, kuŗas arī

bij aicinātas, no līdzdalības atsakās. No viņām gan apsolās Kurzemes Ekonomiskā biedrība izstādi pabalstīt ar 300 r. godalgām par lopiem, Dobeles lauksaimniecības biedrība — 100 r., tāpat Liepājas Konzumbiedrība ar sudraba medāļiem. Šāda vācu biedrību, kuŗām bij piedzīvojumi izstāžu rikošanā, atteikšanās no aktīvas līdzdalības bij atklāti nepateikta demonstrācija, kas bij jāsaprot: „lai tie „bauri“ riko, redzēs, ka no tam nekas neiznāks.“ Ka vācu aprindas šim pasākumam nesimpatizēja, redzams no tam, ka izstādes programmas apstiprināšanu saņem tikai marta mēnesī 1895. g. (pie kam novilcināšana, droši vien, nāca caur vāciešu iespaidu), un Jelgavas pilsētas valde nepagūst agrāk, kā 14. III. 1895. g. paziņot par izstādei atvēlēto laukumu (uz ko bij iesniegts no izstādes komitejas lūgums 11. III. 1894. g.).

Nu vajadzēja ārkārtīgi steigties ar izstādes ēku būvi un galīgo sarīkošanu. Visus darbus tiktāl veica, ka 15. VI. p. 1 $\frac{1}{2}$ varēja izstādi atklāt. Izstādītāju pavisam 960*) ar kopēju 4000 priekšmetu daudzumu; no lopiem 112 zirgu, 83 liellopi, 10 cūkas un 6 aitas. Visvairāk izstādītāju no Dobeles apriņķa, Jelgavas pilsētas, Bauskas apr.; no Rīgas 48 izstādītāji, Vidzemes 24, Krievijas 22 un ārzemēm 2. No Ilukstes apriņķa neviena. Izstāde ilgst 6 dienas; apmeklētāju kopskaits 28,000. Godalgu izsniegts 353. Diemžēl izstāde deva 2527 r. deficīta, kuŗš bij jāsedz garantētiem, un lauvas daļa bij jānes Jelgavas Lauksaimniecības biedrībai. Deficīts izskaidrojams ar īso sarīkošanas laiku un rīkotāju piedzīvojumu trūkumu. Šī neveiksme atstāja sliktu iespaidu uz Jelgavas

*) Jelgavas pēdējā izstādē 1888. g. bij 735 izstādītāji, no kuŗiem lielā pārsvarā bij lielgruntnieki. Šajā 1895. g. izstādē nepiedalās neviens vācu lielgruntnieks. Tamdēļ arī vācieši šo izstādi pareizi apzīmēja par **pirmo latviešu izstādi**.

Lauksaimniecības biedrības cēlo nodomu realizēšanu. Būtu bijis otrādi: atlikusi no izstādes rīkošanas peļņa — kā tas tagad parasti mēdz būt, — tad Jelgavas Lauksaimniecības biedrība būtu daudz straujāki varējusi attīstīties. Bet šī neveiksme bij nieks pret tiem panākumiem, ko izstāde deva morāliskā ziņā. Liels ieguvums jau bij tas, ka izstādes rīkotāji dabūja pārlicību, ka lielu darbu var padarīt latvieši vieni paši, bez vāciešu vadības un aizbildniecības, no kuŗas bij pienācis laiks galīgi atraisīties. Izstāde pierādīja, ka esam jau tiktāl nobrieduši, ka varam patstāvīgi iet savu attīstībaa gaitu. Bet vienā lietā šī izstāde pelna sevišķu ievēribu. Visās agrākās izstādēs turējās pie piena lopu novērtēšanas pēc Vācijas parauga, uz lopa ārējā veida — eksterjera — mērijumiem, pēc tiem nosakot piena lopu derīgumu. Šajā izstādē J. Bergis šo paņēmienu atmeta un nosacīja piena lopu vērtību pēc izslauktā piena daudzuma un tauku satura. Labi bij sagadījies, ka izstādē bij piedalījies kāds ārzemju firmas priekšstāvis ar Dr. Gerbera aparatu — piena tauku noteikšanai, kuŗš nesen atpakaļ bij izgudrots un plašākai lauksaimnieku masai vēl bij svešs. Šo aparatu tad laida darbā. Izstādītiem piena lopiem piešķīra godalgas pēc piena daudzuma un treknuma. Šajā gadījumā jāapbrīno jaunā agronoma J. Berga dūša uzstāties atklāti pret tām mācībām, kuŗas 6 gadus atpakaļ politechnikā bij dzirdējis no saviem skolotājiem, piedzīvojušiem profesoriem. Ar to bija dots jauns virziens piena lopu novērtēšanā un rasts drošs pamats — ar ražības nosacīšanu — ienesīgai piena lopu audzēšanai, un tāpat rasts pamats piena lopu pārraudzības biedrību dibināšanai, kuŗas pēc nepilniem divi gadu desmitiem Latviju pārklāj ar veselu tīklu. Jāaizrāda, ka aprādītais jaunais paņēmiens bij Bergi un Bissenieka

modinājis domu to izvest praktiskā dzīvē plašākos apmēros: atsevišķās saimniecībās. Bija sarunāts arī jau attiecīgais darbinieks šim nolūkam un šis nodoms pa daļai izvests dzīvē vienā prāvākā saimniecībā. Tomēr līdz lopu pārraudzības biedrību nodibināšanai vēl neizkļuva. Tam kā galvenais šķērslis stājās ceļā līdzekļu trūkums, un izstādes deficīts to vēl padziļināja; pie tam nedrīkstam piemirst, ka lielajai lauksaimnieku masai šī doma vēl bij gluži sveša, un nevarēja sagaidīt līdzekļu ziedošanu no viņu puses. Tamdēļ arī labajam nodomam vajadzēja palikt pagaidām nerealizētam.

Tālāk Jelgavas lauksaimniecības biedrības darbībā būtu minams 1898. g. laukstrādnieku ievēdums no Lietuvas — Viļņas un Kauņas guberņām, kas mīkstināja darba spēka trūkumu uz laukiem. Ievēda ap 350 strādnieku, no kuriem laba daļa palika šepat un jaunus ikgadus pamudināja uz ieceļošanu. Tai pašā gadā biedrība iegādājās dažas lauksaimniecības mašīnas (mākslīgo mēslu un āboliņa sējmašīnas, kā arī pļavu arklu un ecēšu), kuņas deva par nelielu samaksu saviem biedriem lietošanai. Ar to tiek nodibināta mašīnu koplietošanas punktu ideja un tās pirmie mēģinājumi laisti dzīvē.

Aprādītie darbi nodod skaistu liecību par Jelgavas lauksaimniecības biedrības nozīmi lauksaimniecības atmodas laikmetā. Mēs redzam, ka pēc Tomsona un Mātera laikiem atmodas darbības iniciatīve pilnos apmēros pārgājusi minētās biedrības rokās. Pirmie celmlauži šajā laikmetā — t. i. Tomsons un Māters — cīnījās un darbojās ar dedzīgiem vārdiem — sapulcēs un rakstos. — Bissenieks un Bergis arī darīja tāpat, bet bez tam ņēma klāt vēl

praktisko lauksaimniecisko dzīvi, kas lielā mērā papildināja un padziļināja visa darba sekmēšanos. Jelgavas lauksaimn, biedrības darbība neatlaidīgi turpinās līdz pasaules kara sākumam, pie kam darbība neiet vairs plašumā, t. i., nemeklē jaunas nozares, bet iet dziļumā, — uzsāktos pasākumus izkopjot, kas sevišķi būtu sakāms par priekšzīmīgo saimniecību un izmēģinājumu laukiem Bērmuižā. Kā biedrība ar to vien apmierinās, tam par iemeslu ir tas, ka agr. J. Bissenieks savu plašo, labi attīstīto mašīnu veikalu, sākot ar 1907. g. *) pārvērs par sabiedrisku uzņēmumu zem „**Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības**“ nosaukuma. Šo uzņēmumu nodibinot, Bissenieka nodoms nebija radīt kādu peļņas veikalu, bet gan likt viņa pamatā domu, ka veikalam jādod no savas peļņas līdzekļi kultureliem nolūkiem, tā tad veikals nebija mērķis, bet līdzeklis. Bissenieka pamatdoma bija: sagādāt paša spēkiem līdzekļus, ar kuriem pabalstīt kulturelus pasākumus, lai tādā ceļā celtu latviešu lauksaimnieku labklājību. Atklājas plašs darba lauks Bissenieka ģeniālām organizatora spējām un viņa neatlaidībai, uzsākto darbu novest līdz pozitīvam galam.

Pirmais lielais uzņēmums kulturelā laukā, ko Bissenieks radīja, bij **zemkopības skolas nodibināšana Jelgavā 1908. g.** Raksturīgs šajā ziņā ir Bissenieka paņēmieni — kā vispār viņa darbībā, — bez kādām lielām apspriešanām viņš ķērās tieši pie darba, skola bij nodibināta un darbā laista. Pie tam bij jāpārvar lielas grūtības divējādā ziņā. Pirmais bij, dabūt skolas atvēršanai valdības atļauju. Bissenieka nodoms bij atvērt lauksaimniecības skolu ar latviešu mācības valodu. Krievu valdības iekārtas

*) Biedrības statūti no valdības apstiprināti 30. novembrī 1906. g.

grozībās, sakarā ar 1905. g. revolūciju, Izglītības ministrijai bij dota tiesība atļaut cittautiešiem atvērt skolas ar savu mācības valodu; Zemkopības ministrijai tādas tiesības jaunajos likumos nebij paredzētas. To ievērojot, Bissenieks griezās pie Izglītības ministrijas Baltijas priekšstāvja, Rīgas apgabala skolu kuratora, ar lūgumu atļaut atvērt 4-klasīgu skolu (proģimnāzijas tipa). Kad skola bij jau 1908. g. sākusi darboties, Bissenieks griezās pie tā paša kuratora ar lūgumu, lai atļauj grozīt skolas programmu, stiprā mērā paplašinot dabas zinātnes, — ko arī panāca. Tādā kārtā bij panākta iespēja faktiski nodibināt Lauksaimniecības skolu, kuŗa lielā mērā atšķīrās no parastajām krievu zemākā tipa zemkopības skolām, kuŗās bij tikai 3 klases (ar nelielu stundu skaitu teorijai).

Jelgavas skolā tas bij citādi: vispirms 4 pilnas klases ar apmēram 2 reizes lielāku stundu skaitu teorijā katrā klasē un bez tam vēl piektā klase fermā (Lustes muižā) tīrai lauksaimniecības praksei (ar papildu stundām lauksaimniecības zinību nozarēs, ko Jelgavā nepaguva iziet). Tā tad šīs skolas kurss bij tuvs krievu vidējo lauksaimniecības skolu kursam. Tomēr skolas oficiālais nosaukums arvien vēl palika „4-klasīgā skola,“ lai uz likumu pamata krievu administrācija skolas lietās tai nevarētu pieķerties*).

*) Krievu skolu administrācijai Jelgavas skola drīz vien bij kā dadzis acīs, tā ka viņa labprāt būtu skolu likvidējusi. Jau 1910/11. mācības gadā, pamudināta caur pašu latviešu denuncēšanu, skolai draudēja slēgšana. Šo apstākļu labad 1911. g. mainīja skolas direktorus. Varētu vēl aizrādīt uz nožēlojamu otru denuncēšanas gadījumu (arī no latviešu puses Pēterburgā pie Zemkopības ministrijas) par skolu. Tas nāca zināms agr. P. Lejiņam, kuŗš bij komandēts uz turieni, lai izgādātu oficiālu zemkopības skolas nosaukumu un atvieglinājumu skolēniem kuŗa klausības izpildīšanā. Atbilde bij, ka šovinistiskai latviešu sabiedrībai ar seperātām tieksmēm nevarot nākt pretim.

Otra grūtība bij skolas uzturēšanai sagādāt vajadzīgos līdzekļus. Skola gan drīz iekāro lauksaimnieku uzticību (otrā mācības gadā to apmeklēja 139 skolēni), bet tā kā skolas nauda ir zema, tad deficīts otrā mācības gadā skolas kasē ir ap 5000 r.

Bet tas nesabiedē skolas uzturētāju, — kuŗa to sedz ar sabiedrības līdzekļiem. Var droši sacīt, ka tajā gadījumā, ja nebūtu Latv. L. E. sabiedrības priekšgalā J. Bissenieka, tad skolas eksistence tūlīt būtu bijusi apdraudēta. Bet Bissenieka nelokamā griba, citu domas neprasot šajā jautājumā, nodrošināja skolas pastāvēšanu ar līdzekļiem. Skola līdz kara sākumam no valdības nesaņēma ne mazākā pabalsta.

Par skolas iekārtu būtu piezīmējams, ka sagatavošanas klasē mācījās zēni un meitenes, bet pamatklasēs, sākot ar I. klasi, mācījās atsevišķi meitenes, atsevišķi zēni; tā ka īstenībā bij 2 skolas: zēniem un meitenēm. Meiteņu klasēs programma zināmā mērā atšķīrās no zēnu skolas programmas attiecīgiem priekšmetiem. Skolēnu skaits, sākot ar 1911./12. māc. g., iestājoties skolā par direktoru agr. J. Mazversītim, strauji pieaug, sasniedzot 1. I. 1914. g. 387 (no kuriem 118 meitenes). Līdz skolas evakuācijai — kara apstākļu labad uz Rēzekni — skolas kursu nobeidz 158 absolventi (vīrieši) un 63 absolventes (sievietes).

Šie īsie skaitļi dod liecību par šīs skolas nozīmi lauksaimniecības kultūras pacelšanā pie latviešu lauksaimniekiem.*)

*) Ar pilnu tiesību jāsaka, ka Jelgavas lauksaimniecības skola ir pirmā Latvijā, kuŗai ir iespaids uz latviešu lauksaimniecību, izplatot lauksaimniekos arodnieciskās zināšanas. Kurzemē gan pastāvēja līdz 1906. gadam Zemkopības skola V e c - S ā t o s, kuŗa darbojās ap 30 gadu, bet no viņas latviešu lauksaimniecība maz ko ieguva iekārtas un programmas labad, — viņas mācības valoda bij, kā zināms, vāciska.

Bet ar šo kultūrelo darbu vien sabiedrība nebūt neapmierinās. Jau sākot ar 1909. g. sabiedrība pieņem 4 gada instruktorus, kuŗi sarīko Kurzemē 9 ceļojošus kursus (par lopkopību, piensaimniecību, laukkopību un dārzkopību), kuŗi stipri apmeklēti (812 klausītāji no 314 saimniecībām), kā arī atsevišķas lekcijas 52 vietās (18 par lopkopību un piensaimniecību, 18 par dārzkopību un 16 par lauk- un pļavkopību, kuŗas noklausās 6500 apmeklētāju). Nodibina 8 lopu pārraugu biedrības, pie kuŗu uzturēšanas piemaksā, ierēķinot arī virspārrauga R. Lindes algu, 1805 rubļus. Sasauc pirmo Kurzemes lauksaimnieku kongresu Jelgavā no 12.—14. junijam, kuŗā piedalās pāri par 1000 dalībnieku katru dienu. Sarīko pirmo Baltijas lauksaimniecības mašīnu un rīku izmēģinājumu Bērzmuižā no 7.—14. augustam, kuŗā piedalās kā eksperts Ķījevas politehniskā institūta lauks. mašīnu un rīku izmēģinājumu stacijas priekšstāvis. Pārbaudīja arklus, kultivātorus, ecēšas, zāles- un labības pļāvējus. Sarīko „Zemkopības un rūpniecības-amatniecības izstādi“ no 12.—14. junijam.

Ši ir pēc 1895. g. Jelgavā otrā liela mēroga latviešu izstāde (360 izstādītāju ar 1068 ekspanātiem, starp kuŗiem 88 zirgi, 80 liellopi un 46 siklopi). Otru izstādi: „Sēklu, lauku un dārzu augļu izstādi“ sarīko no 2.—4. oktobrim (piedalās 221 izstādītājs ar 1085 priekšmetiem).

Atzīmējams būtu arī, ka sabiedrība iemaksā 300 r. Rīgas lauksaimniecības centralbiedrībai lauksaimniecības skolas celšanai ar latviešu mācības valodu.

Sabiedrībā gada beigās ir 2003 personīgu biedru un 43 biedrības-biedrenes, kuŗas apvieno sevī ap-

mēram 8000 biedru. Sabiedrības bilance 31. XII, ir 1.196.451 rub. 24 kap. Sākot ar 1. jūliju š. g. „Zemkopi“ drukā ar latīņu burtiem pašu ierīkotā drukātavā.

Biedrības darbība ar katru gadu iet plašumā. 1911. gada beigās tai ir 52 veikali ar 516.350 rub. dalības naudas, preču pārdots par 2.650.000 rubļiem; bilance 2.988.006 rbļ. Tas dod iespēju paplašināt arī kultūrelo darbību. Pieņemti 14 instruktori, kuŗi sarīkojuši 33 kursus (6—10—20 dienu garus), 37 atsevišķus priekšlasījumus, nodibinājuši 35 lopu pārraugu sabiedrības. Pieņem cilts grāmatas noteikumus (10. II. š. g.), un pirmos lopus ieraksta 15. maijā 1911. g. (Bēzrmuižas saimniecībā); līdz gada beigām uzņemti pavisam 386 lopi. Nodibina arī kopmoderniecību Jelgavā. Sarīko pirmo Kurzemes dārzkopju kongresu 1. X. 11. g. par ražas izstādes (no 1.—3. X.) laiku*). Izstādē piedalās 349 izstādītāji. Šajā gadā ieronas Lustes fermā (kuŗu nodibina aprīļa mēnesī 1910. g. uz Gaujas ziedojuma pamata) pirmais Jelgavas skolas izlaidums (17 audzēkņu). Fermas vadība uzdota agr. P. Lejiņam.

Nākošā 1912. g. sabiedrības darbība redzami pieaug un paplašinās visās nozarēs. Tāpat arī 1913. g., par kuŗu še atzīmēšu sekošus skaitļus. Sabiedrībai jau 72 nodaļas, biedru skaits pieaudzis uz 8400, dalības naudas 758.327 rub., bilance 4.002.248 rub., preces pārdotas par 3.800.000 rbļ. Darbojas 47

*) No izstādītiem augļiem sastāda kolekciju un aizsūta uz Viskrievijas augļkopības izstādi Pēterburgā, kur iegūst pirmo godalgu (lielo zelta medāli). Jāaizrāda, ka jau Jelgavas lauksaimniecības biedrība bij 1901. g. to pašu darījusi un arī ieguvusi pirmo godalgu (pirmās šķiras goda diplomu).

instruktori (lauksaimniecības skolas personālu līdzī neskaitot), kuŗi sarīkojuši kursus 75 vietās un atsevišķus priekšlasījumus 109 vietās; 136 lopu pārraugu biedrības (190 Kurzemē, 24 Vidzemē un 3 Latgalē), apvienojot 2456 saimniecības ar 29207 govīm, 2172 buļļiem un 8987 jaunlopiem; 2 lopu pārraugu kursus; izdod cilts grāmatas II. sējumu (no 18. VIII. 12.—21. XI. 13. g.), kuŗā ierakstīti 881 govīs un 15 buļļi. Sabiedrība sarīko 5. X. pirmo Kurzemes lopkopju saeimu, kuŗā ņem dalību 104 lopu pārraugu biedrību priekšstāvji (visu dalībnieku ap 700), un 6. X. sasauca pirmo Kurzemes piensaimnieku saeimu, ar 790 piensaimniekiem.

Par 1914. g. būtu sekoši skaitļi minami.

Nodaļu skaits 76; biedru 8322 ar 885.004 r. daļības naudas, biedrību — biedreņu 92; bilance gada beigās 5236.413 rbļ., preču pārdots par 2.286.685 rbļ. (pārdoto preču daudzums otrā pusgadā, kaŗam sākoties, ļoti stipri samazinās). Instruktoru 46, kuŗi sarīko 53 kursus, 176 priekšlasījumus; lopu pārraugu biedrību 153 (no kuŗām 119 Kurzemē, 30 Vidzemē), kuŗas apvieno 2957 saimniecības ar 32,032 govīm, 2650 buļļiem un 11,579 jaunlopiem. Ciltsgrāmatā pavisam ierakstīti 3883 govīs un 160 buļļi. Pie lopu pārraudzības biedrībām pavisam pāri par 100 vaislas buļļi.

Šajā gadā izdod īpašu žurnālu „Baltijas Lopi“, 2 reizas mēnesī, agr. K. Roziša redakcijā, un pie „Zemkopja“ kā pielikumu „Dārzkopība un Biškopība“ inž. ķīm. K. Jaunsnīķera redakcijā. Šos izdevumus izlaiž, tāpat kā „Zemkopi“, 12,000 eksemplāros.

Še raksturoju L. L. Ekonom. s-bas kulturelo darbību dažādās nozarēs ar skaitļiem. Būtu jāpie-

bilst, ka šī plašā un rosīgā darbība, cik vērojams, nebūtu tādus apmērus sasniegusi, ja nebūtu tajā pat laikā sākusi darboties Rīgas lauksaimniecības centralbiedrība, kuŗa arī strauji attīstīja savu kulturelo darbību tādā pat virzienā jo plašos apmēros. Izaug starp abām lielajām centrālajām sabiedrībām rosīga sacikste lauksaimniecības kultūras pacelšanas laukā, — dažureiz, diemžēl, pieņemdama arī nesmuku nokrāsu —, bet lai nu arī kā, latviešu lauksaimniecības pacelšanai, visā visumā, tas nāca tikai par svētību.

Bet ar attēloto nav vēl viss sacīts par Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības darbību aprādītā virzienā. Liela nozīme viņas darbībai ir arī Latgalē celt lauksaimniecības kultūru. Šajā latvju zemes apgabalā latviešu tautas attīstības apstākļi vispārīm un lauksaimniecības arodnieciskā attīstībā atsevišķi, ievērojami sliktāki nekā Baltijā. Bissenieks, iepazīies ar šiem nieprieļcinošiem apstākļiem, domāja arī par šīs Latvijas nomales lauksaimniecības pacelšanu. Savu nodomu viņš sāka realizēt ar to, ka 1904. g. „Zemkopī“ sāka iespiest rakstus latgaliešiem (viņu izloksnē, latīņu burtiem, ko viņam vēlāk administrācija noliedza). Bissenieks stājās sakaros ar Latgales redzamākiem darbiniekiem (piem. ar ļoti rosīgo un iespaidīgo Rēzeknes dekānu N. Rancanu) un pēc iespējas atbalstīja ar līdzekļiem un citādi viņu uzņēmumus un pasākumus pie biedrību nodibināšanas. Viņa vairāk redzamais iespaids sākās ar 1909. un 1910. gadiem, sasniegdams augstākos apmērus no 1911.—1914. gadam. Ar šiem darbības plāniem ir zināmā sakarā vedama agr. P. Lejiņa 1914. g. iegūtā muiža Latgalē, lai šajā tad nodibinātu kulturelu centru un ierīkotu privātu zemkopības fermu. Šiem tāļākiem nodomiem, kuŗu

realizēšanai būtu liela nozīme bijusi pie Latgales lauksaimniecības kultūras pacelšanas, kaŗš pārvilka strīpu. — Ja mēs varam 1914. gadu uzlūkot kā latviešu lauksaimniecības atmodas laikmeta beigu cēlienu priekš Vidzemes un Kurzemes — turoties pie toreizējās ģeografiskās terminoloģijas —, tad par Latgali to gan nevarēsīm sacīt. Latgales lauksaimniecības atmodas laikmets vēl tagad nav noslēdzies.

Raksturojuši Jēlgavas lauksaimnieku biedrības un Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās sabiedrības*) darbību un nozīmi latviešu lauksaimniecības atmodas laikmetā visā visumā, piegriezīsimies viņu atsevišķu darbinieku īsam raksturojumam, kā arī viņu darbu novērtējumam.

Pirmajā vietā stādāms agronoms Janis Bissenieks. Šī vieta viņam pienākas nevien aprādītajās divās organizācijās, tā tad šaurākā nozīmē, bet turoties pie visa aplūkojamā atmodas laikmeta mēroga. Vajag mums tik iedomāties tos apstākļus, kādi bij pag. gadu simteņa pēdējā gadu desmitā, kad sākās Bissenieka darbība. Latviešu saimnieciskā dzīve bij pilnīgi bērna autiņos. Visa vadošā loma bij vācu rokās. Būtu naivi domāt, ka kāds redzamāks latviešu uzņēmums būtu atradis pie pēdējiem mazāko pretimnākšanu, no viņiem cita nekā nevarēja sagaidīt, kā naidīgu, ļaunu latviešu lietu bremsēšanu un gribu to sagraut. Viss latviešiem bij jāiekaŗo. Bet Bissenieka ģenialās organizātoriskās spējas, viņa cietā griba un sīkstā izturība kļuva ar šiem nelabvēlīgajiem apstākļiem gatava, Bissenieks salauza šīs smagās važas. Pietika divu gadudesmitu Bissenieka darbības, lai agrākajā latviešu saimnieciskās dzīves purvajā radītu skaistu, ziedošu latviešu kultūras ceļni.

*) Abu šo biedrību darbība stāv organiskā sakarā.

Ja 1893. gadā nevarēja gandrīz neviens latviešu izglītots lauksaimniecības darbinieks Latvijā atrast sev darbu un maizi, tad 1913. gadā Bissenieka radītā organizācijā atron jau 60 agronomisku darbinieku *) sev svētīgu darba lauku.

Katrs mūsu lauksaimniecības pazinējs un lauksaimniecības darbinieku cienītājs ar lepnumu sacīs, ka mums ir bijis liels, cēls celmlauzis latviešu lauksaimniecības atmodas laikmetā — agronoms Janis Bergis. Bet sakiēt — vai viņš mums būtu, ja nebūtu bijis Bissenieka? Mana pārliecība ir, kam arī piekrist daudzi citi apstākļu pazinēji, ka Bergis būtu mums palicis gandrīz svešs, viņu būtu lielās Krievijas stepe uzsūkusi, kā dažu labu Latvijas dēlu, kuŗš nevarēja mūsu zemē atrast sev piemērotu darbu un maizi.

Ļoti redzamu vietu ieņēma min. sabiedrības darbinieku saimē agronoms P. Lejiņš. Viņš rudenī 1908. g. iestājās sabiedrībā kā ārpuskolās lauks. izglītības nodaļas vadītājs. Viņa galvenais uzdevums sarīkot kursus, kuŗos tam arī jāuzstājas kā lektoram. Ar savu dzīvo temperāmentu, veiklo runu, viņš, tā sakot, ar vienu rāvienu iegūst klausītāju simpatijas, aizrauj un sajūsmina tos priekš sava priekšmeta (it īpaši lopkopības). Man ir bijis vairāk gadījumu, vēl nedaudz gadus atpakaļ, sarunāties ar vecākiem, nosirmojušiem lauksaimniekiem, kuŗi ar siltiem vārdiem atceras P. Lejiņu kā lektoru. Viņam piekrist neapstrīdāmi daudz nopelnu lopkopības, kā arī laukkopības jautājumu atrisinājumā atmodas laikmetā.

Kā vērtīgi, spējīgi viņa palīgiursos uzstājas Ž. Zemturs (kauču gan tikai 4 gadus) dārzko-

*) Minētā gadā L. L. ekonom. sabiedrībai bij 47 dažādi instruktori un 13 lauksaimniecības skolas skolotāji.

pībā un R. Linde*) lopkopībā. Abi viņi prot klausītājus priekš saviem priekšmetiem iejūsmināt un aizraut, caur ko viņu darbībai ir labas sekmes. Tāļāk vēl būtu minams kā P. Lejiņa palīgs piensaimniecības instruktors L. Stillis (kuŗš jau 1904. g. darbojās Jelgavas Lauks. biedrībā, sarikodams vairāk vietās piensaimniecības un lopkopības kursus), kas darbojās ar labiem panākumiem visu laiku sabiedrībā.

Kad P. Lejiņš pāriet uz pastāvīgu dzīvi Lustes fermā, viņa vietā kā kursu vadītājs nāk agronoms K. Rozīts, kuŗam kursu darbībā gan nav priekšteča nozīmes, bet redzami nopelni lopu pārraugu biedribu organizēšanā un nodibināšanā. Kā redzams darbinieks minams veterinārārsts V. Frišmanis. Tāļāk agr. V. Zeltiņš, agr. J. Eglīts, agr. P. Gustavs, agr. A. Ziemeļis, agr. J. Laursons, agr. A. Kalniņš, inž. V. Plecis, inž. J. Krogzemis; instr. A. Fridrichsons, J. Grīviņš, J. Kleppers, D. Panders, Z. Rezevskis, K. Šūpule; instruktori lopkopībā: A. Skroders, J. Blūmbergs, O. Gailis, A. Adamsons, E. Līcis, K. Bujāns un J. Slavieš; bišķopībā: atkal K. Veske un J. Ledus.

Iekams pārejam uz otrās lielās agronomiskās centrālās organizācijas darbības apskatu, mums atkal jāatgriežas pie **Rīgas Latviesu biedrības** darbības. Pēc ilgāka pārtraukuma min. biedrības darbībai ir atkal nozīme lauksaimniecības veicināšanā.

Višpirms te būtu jāaizrāda uz „Višpārīgo latviešu lauksaimnieku sapulci“ Rīgā 17.

*) Kad 1911. g. vedu sarunas ar J. Bissenieku par Jelgavas zmkopības skolas vadības uzņemšanos, man palicis atmiņā viņa raksturojums par P. Lejiņa, Ž. Zemtura un R. Lindes darbību kursus. „Viņi ir lielī meistari runāšanā; ja viņi sadabūn lauciniekus cieti, tad agrāk nerimst runāšanā, iekams pēdējie nesāk raudāt“.

un 18. decembrī 1899. gadā, kuŗas sasaukšanas iniciatīvi ņem savās rokās Rīgas Latviešu biedrība. Galvenais ierosinājums šādas sapulces sasaukšanai nāk no agr. J. Bissenieka (kuŗš arī ir minētās biedrības biedris), tāpat arī viņas noorganizēšana galvenām kārtām ir viņa darbs. Programu sastāda plašu; kā lektori ir aicināti visi toreiz lauksaimniecībā pazīstamākie darbinieki. „Sapulce“ ir ļoti plaši apmeklēta — pāri par 1200 dalībnieku —, un darbība norit ļoti dzīvi, tā ka tā, bez šaubām, atstāj labu iespaidu uz iesākto lauksaimniecības attīstības veicināšanu.

Trīs gadus vēlāk R. Latviešu biedrība uzsāk aktīvu darbību lauksaimniecības attīstības veicināšanā, nodibinot 1902. g. „Lauksaimniecības Nodaļu“. Nākošā gadā sasauca Vidzemes un Kurzemes lauks. biedrību delegātu sapulci, nodibina sēkļu apgādāšanas komiteju, sarīko 11 piensaimniecības un lopkopības kursus (instruktora Eimaņa vadībā). Nolemj dibināt „piena lopu pārbaudītāju biedrības*), izstrādā central. lauksaimniecības biedrības statūtu projektu un iesniedz valdībai — Pēterburgā, sāk krāt materiālus zemes vērtēšanai Vidzemē.

1904. g. sarīko 19 piensaimniecības kursus un, sākot ar 1. aprīli, nodibina pirmās lopu pārraugu biedrības Vestienā, Smiltēnē un Siguldā. Ar to ir pirmo reizi realizēts vairāk gadus sapulcēs cilātais, kā arī „Zemkopī“ aprakstītais jautājums par lopu pārraudzības biedrību nozīmi (pēc Dāņu pārrauga). Lauksaimniecības nodaļai bij iespējams šo uzdevumu realizēt, jo viņai bij piešķirti šim nolūkam

*) Kas uzlūkojams kā 1899. g. sapulces lēmuma izpildījums, sakarā ar J. Bissenieka priekšlasiĳumu par vietējās liellopu sugas nodibināšanu.

vajadzīgie naudas līdzekļi no Vidzemes savst. kredīt biedrības, kuŗa 1903. g. no savas peļņas piešķīra Nodaļas rīcībā 1000 rubļu.*) Ar to bij likts pamats šīm organizācijām, kuŗas nepilnā gadu desmitā pārklāja kā ar tīklu visu latvju zemi un ienesa pamatīgas pārgrozības latvju lopkopībā, straujā kārtā izkopdamas liellopu ražību, padarīdamas lopkopību par ienesīgu lauksaimniecības nozari plašā, Vislatvijas mērogā. Tamdēļ piekrit Rīgas Latviešu biedrībai tas nopelns, ka viņa bij pirmā, kas šo ideju iemēsoja un izveda dzīvē.

1905. g. Nodaļa sasauca 17. un 18. janvārī 29 lauksaimnieku biedrību delegātus, kuŗi paraksta „Centrāles“ statūtus, 12. novembrī (streika laikā) sanāk 12 lauks. biedrību delegāti, kuŗi ievēl plašāku rīcības komiteju „Centrālbiedrības“ ātrākai realizēšanai. Turpina piensaimniecības (11) kursu sarīkošanu, nodibināto lopu pārraugu biedrību pabalstīšanu un nodibina ar 1. oktobri zemes kultūras biroju (agr. Laursona vadībā).

1906. g. 22. un 23. jūlijā sanāk Vidzemes latviešu zemkopju kongress (155 saimnieku un 133 bezzemnieku - laukstrādnieku), kuŗā apspriež „zemes lietošanas un turēšanas“ jautājumus. — 24. un 25.

*) Jelgavas lauksaimn. biedrība par šo jautājumu sāka domāt, kā to jau agrāk aprādīju, tūlīn pēc 1895. g. izstādes, bet pirmie mēģinājumi šajā lietā apstājās līdzekļu trūkuma labad. Nebūtu šī traucējuma bijis, tad lopu pārraugu biedrības būtu jau agrāki nodibinātas. Apsveicams ir tamdēļ Vidz. savst. k-bas solis ar aprādīto ziedojumu, knŗš atrisināja jau agrāk teoretiski noskaidroto jautājumu. Par to bij izdevība man rakstīt „Zemkopi“ 1901. g. (Nē 47./49.) un vēlāk manā grāmatā „Lopkopība“ II. daļā, kuŗu laida klajā R. L. B. Derīgu Grāmatu Nodaļa 1902. g. (skat. 106.—108. lap. p.). Tā tad šai rīcībai bij jau ceļš sagatavots, no dienas kārtības viņa nebij nogājusi.

zeptembrī sanāk latviešu lauksaimnieku biedrību delegātu sapulce, kuŗa lemj par z e m k o p ī b a s s k o l a s dibināšanu Vidzemē ar latviešu mācības valodu. Nodaļa joprojām pabalsta agrāk uzsāktos pasākumus nepārtraukti vairāk gadus (lidz 1911. g.). Sākot ar 1907. g., nolemj turpmāk vairāk vērības piegriezt lauksaimniecības jautājumu ziniskai pusei, bet praktisko pusi atstāt jaunajai „centrālei“. Ar 1913. g. Nodaļa izbeidz savu darbību, kuŗa neapstrīdāmi nesusi svētību latv. lauksaimniecības atmodas posmā.*)

Bez tam būtu jāaizrāda uz Rīgas Latv. biedrības Derīgu grāmatu nodaļas darbību, kuŗa starp savām daudzajām grāmatām izdevusi arī vairākas (pavisam 16) grāmatas par lauksaimniecību. Grāmatas izgāja lielā eksemplāru skaitā tautā, caur ko izplatīja, plašos apmēros, arodnieciskas lauksaimniecības zinības, kas nepalika bez pozitīva iespaيدا lauksaimniecības veicināšanā. — Tā tad slēgums par Rīgas L. biedrības darbību latv. lauksaimniecības atmodā ir, ka tā pelna pilnu atzinību un ieņem cienīgu vietu šajā svētīgajā darbā.

Tagad piegriezīsimies otras lielās centrālās lauksaimniecības organizācijas darbībai — **Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrībai**. Šo ievērojamo biedrību, kā jau dzirdējām, nodibina Rīgas Latv. biedrības Lauksaimniecības Nodaļa. Viņa apstiprināta 24. jūlijā 1906. g. Dibinātāju sapulce sanāk 24. septembrī (24 lauks. biedrības kā dibinātājas). Nākošā gadā nodibina lauks. priekšmetu veikalu — konzumu, izdod žurnālu „Baltijas Lauksaim-

*) Kā ilggadīgi darbinieki L. Nodaļā ir minami viņas priekšniecības locekļi J. Reinfelds, J. Vāgners, P. Vītoliņš.

nieks", kuŗu gada beigās nolemj paplašināt katru numuru uz 2 drukas loksneņ un izdot divas reizas mēnesī. Kā redaktoru apstiprina agronomu H. Celmiņu (Samāras lauks. skolas skolotāju). Ar 1908. g. sāk jau attīstīties jaunās biedrības darbība. Nodibinās zemkopības un lopkop. sekcijas. Sāk vākt ziedojumus lauks. skolas dibināšanai. Gada beigās biedrība saņem pirmo valdības pabalstu (500 rbļ.) mācības līdzekļu iegūšanai kursu vajadzībām. Sarīko 12 piensaimniecības kursus (Ēimāņa vadībā), 1 zemkopības kursus (3 nedēļas) H. Celmiņa vadībā, notur 6 priekšlasījumus pie lauks. biedrībām un nodibina 8 lopu pārraugu biedrības. Gada beigās saņem no kroņa nomā Priekuļu muižu (pie Cēsīm). Nākošais 1909. g. pāiet vēl tālākai organizēšanai: dažādu nozaŗu noteikumu izstrādāšanai, apspriešanai un pieņemšanai; starp citu pieņem arī lauks. priekšmetu veikala pārvēršanu par patstāvīgu sabiedrību „Konzums“. Sarīko 5 vietās 3 nedēļas ilgas un 3 vietās 2 nedēļas ilgas zemkopības kursus; 8 vietās 2 nedēļas lopkopības un piensaimniecības kursus un gada beigās uzsāk 3 mēnešus garus mājturības kursus. 5 lektori notur pavisām 42 priekšlasījumus. Nodibina 4 jaunas lopu pārraugu biedrības. Sarīko no 16.—25. augustam Priekuļos lauks. mašīnu un rīku konkursu. Biedrības dienestā atrodās šajā gadā agronomi H. Celmiņš, V. Skubiņš, J. Vārsbergs, A. Alberings, kult. techniķis Laursons un instruktors Eimans. Sākot ar 1910. g. biedrības darbības uzplaukšanu sāk iet straujākā gaitā uz priekšu, sakarā ar valdības pabalstu pieaugšanu (9100 rbļ. apmērā) šajā gadā. Agronomis Bickis, kuŗš pieņemts kā lauksaimniecības ziemas kursu vadītājs, ziņo, ka 20. septembrī kursos pieņemti 40 skolnieki. Kursus atklāj

21. novembrī ar 43 skolēniem (to var uzskatīt par lauksaimniecības skolas sākumu). Nodibina 10 koppienotavas (8 Vidzemē, 2 Kurzemē). Sarīko 15 dažādus kursus; 43 priekšlasījumus, izdod zemkopības kalendāru 1911. gadam. Sasauc 18. un 19. februārī vispārēju latv. zemkopju sapulci; 21. martā sikkreditu iestāžu priekšstāvju kongresu. Šajā gadā kā jaunus darbiniekus pieņem: agr. P. Kreišmani, agr. A. Frīdbergu, instruktorus J. Vītoliņu un A. Kronbergu. Biedrības priekšnieks ir agr. V. Skubiņš.

Biedrības darbība 1911. g. stipri iet plašumā. Pieņem projektu par „Baltijas mazgruntnieku sugas lopu audzētāju biedrības“ nodibināšanu. Piensaimniecības sekciju pārvērš par „Kopmoderniecību un piensaimniecību sabiedrību“. Apstiprina Rīgas lauks. centrāl-biedrības kredītbiedrības statūtus. — 1. februārī saņem paziņojumu, ka lauksaimniecības skolas vajadzībām piešķirta no valsts Priekuļu muiža, 500 des. bez maksas, un ikgadus 10.000 r. pabalsta. Brēmers aizbrauc uz Dāniju iepirkt vaislas bulļus. Nolemj atklāt mašīnu koplietošanas punktus pie 20 biedrībām (16 Vidzemē, 4 Kurzemē). Ciltsgrāmatā ierakstīti 795 lopi no 112 saimniecībām, piederīgām pie 9 lopu pārraugu biedrībām. Pirmais ierakstījums ciltsgrāmatā sākas 22. maijā (3 saimniecībās). Lopu pārraugu biedrību pavisam 56. Sarīko 38 dažādus kursus un priekšlasījumus 43 vietās, kā arī divas ekskursijas uz ārzemēm. Meliorācijas birojs uzsāk darbību 1. martā. Nodibina 16 jaunu kopmoderniecību (tagad viņu pavisam 22 uz 1. janvāri 1912. g.). Sasauc 14. un 15. febr. lauksaimnieku un 27. februārī kopmodernieku sapulci; 12 vietās sarīko arklu konkursus. Mašīnu koplieto-

šanas punkti bij pie 48 biedrībām (visvairāk sēklu šķirošanai). Priekuļu lauks. skola atvērta (oficiali) 1. jūlijā 1911. g. Skolēnu skaits I. kl. 57; II. 35, kopā 92. Darbinieku pavisam 25. Starp jaunpieņemtiem būtu minami agr. J. Blūmbergs, agr. E. Bauers, inž. R. Ķencis; agr. Sauleskalns; instr. V. Znotiņš, P. Rubens, P. Grūnups, J. Gulbīts, F. Ķersels, B. Ērgle, A. Eleks, H. Adamsons, M. Šnepper un E. Liepiņš.

No 1912. g. darbības būtu mināms: Ceļojošu izmēģinājumu lauku ierīkojums ar mākslīgiem mēsliem (pavisam 740 lauciņu), no kuriem derīgu ziņu 30%. Pastāvīgi izmēģinājumi lauki ierīkoti 4 vietās. Ciltsgrāmatā uzņem no 266 saimniecībām (31 pārraugu biedrībām) pavisam 1752 lopus. Vaislas lopu uz Krieviju pārdod 167 galvas (par 21.265 rubļiem). Vaislas bulļu stacijas ierīkotas ar 100 angelnas-fiņu bulļiem. Lopu pārraugu biedrību skaits pieaudzis uz 98 (1885 saimniecībām piedaloties ar 21.900 lopiem). Piensaimniecības sekcija nodibina sviesta eksportu (no 20 kopmoderniecībām) un sarīko sviesta izstādi, kurā piedalas 24 kopmoderniecības. Uz 1. janvāri 1913. g. darbojas 54 kopmoderniecības. Ierīko ķīmisku laboratoriju ar 1. aprīli zem inž. techn. P. Kulitana vadības; tehnisku biroju zem inž. R. Ķences vadības; zemes kultūras biroju zem inž. A. Ķuzes vadības. Sarīko 35 dažādus kursus un 145 priekšlasījumus, izdod 11 dažādas brošuras. Priekuļu skolā atklāj III. klasi (kopā 132 skolēni). Baltijas lauks. mašīnu un rīku izmēģināšanas stacija pārbauda 26 arkļus, 12 rindu sējmašīnas, sarīko kartupeļu kultūras mašīnu konkursu, 2 vietās arkļu konkursu, ierīko 16 sēklu tīrīšanas punktus, 15 mēsļu un 9 rindu sējmašīnu

punktus. Darbinieku 36, starp kuņiem būtu vēl mināmi: E. Celmiņš, agr. J. Lūke, A. Leiše, A. Bērziņš.

No 1913. gada darbības būtu mināms sekošs: Nolemj sarīkot Priekuļos ziemas kursus pieaugušiem un 1 gadīgus kopmoderniecības vadītāju kursus, pieņem par „Balt. Lauksaimnieka“ redaktoru P. Kreišmani, entomoloģiskās stacijas vadītāju J. Bicki; mašīnu stacijas vadītāja palīgu inž. A. Leppiku. Izdara 543 mēsl. mēģinājumus pie 39 lauks. biedrībām. Ieraksta ciltsgrāmatā 3136 lopus; nodibina 140 vaislas bulļu stacijas, pārdod uz Krieviju 172 lopus (par 22,100 rbļ.), sarīko 7 lopu apskates un 1 slaucēju saciksti. Lopu pārraugu biedrību gada beigās pavisam 129. Piensaimniecības sekcijas pārziņā ir 24 kopmoderniecības. Sviesta eksportu turpina, pie kam attiecīgā sekcija pārvēršas par patstāvīgu „Centrālo eksportsabiedrību“. Sarīko 3 sviesta izstādes. Nodibinās 2 dārzkopības pārraugu sabiedrības. Plaši attīstas zemes kultūras birojs (10 darbinieku). Nodibinā statistisko biroju. Sarīko 59 kursus un 177 priekšlasījumus. Darbinieku kopskaits pavisam 58, starp kuņiem (no agrāk neminētiem) būtu agr. V. Gulbis, cand. J. Bokalders, agr. H. Lācis, E. Grīviņš, P. Lūsiņš, J. Tettters, T. Kaure, P. Birnits. Izdod 7 brošūras. Priekuļu lauks. skolā 122 skolēni. Nodibina ar 1. aprili bio-entomoloģisko staciju. Baltijas lauks, rīku un mašīnu izmēģināšanas stacija turpina rosīgi savu iepriekšējā gada darbību: nodibina 42 vietās dažādu mašīnu un rīku koplietošanas punktus.

No 1914. g. darbības būtu atzīmējams: Kolektīvie mēģinājumi ar mākslīgiem mēsliem 236 saim-

niecībās. Kolektīvi mēģinājumi ar uzlabotām sēklām 98 saimniecībās. Pļavu un purvu kultūras ierīko 3 izmēģinājumu vietās, katru ap 4 des. lielu; bez tam 38 vietās paraugu lauciņus (ap $\frac{2}{3}$ des, katru). Meliorācijas birojs izdara 113 saimniecībās kultūrtehniskus darbus. Lopu pārraugu biedrību skaits samazinās uz 113 (kaŗa apstākļu labād). Bullu staciju skaits sašļūk no 135 uz 124. Ciltsgrāmatā ieraksta 1881 galvu. Pārdod uz Krieviju 68 bullus un 37 govīs (par 19.593 rubļiem). Slaukšanas sacikstes sarīko 5. Nodibina 5 jaunas kopmoderniecības; sarīko 2 sviesta izstādes un eksportē 10.000 muciņu sviesta; Statistiskais birojs izpēta Valmieras apriņķa zemnieku saimniecības. Nodibinās 5 dārzkopības pārraudzības biedrības. Ierīko 21 saimniecībā zivju dīķus. Sarīko 54 kursus. Mašīnu pārbaudīšanu turpina ar 59 mašīnām; mašīnas demonstrē 4 izstādēs. Mašīnu lietošanas punktu skaits pieaug par 31 (kopējs skaits 181). Priekuļu lauks, skolā 130 skolēnu. Darbinieku pavisam 57 (17 agronomi, 7 inženieri un 31 instruktors).

Aprādītīe skaitļi dod gaišu liecību par plašo, rosīgo Rīgas lauksaimniecības centrāl-biedrības darbību mūsu lauksaimniecības pacelšanas darbā. Šai biedrībai, uzsākot savu darbību, pēc viņas nodibināšanās tūliņ redzams mošais gars un noteiktā griba strādāt mūsu lauksaimniecības pacelšanas labā. Bet pirmajos gados visa darbība ir vairāk akadēmiska rakstura (izstrādājot dažādus darbības planus, instrukcijas u. c.). Tas ir vedams sakarā ar materiālo līdzekļu trūkumu, bet tad, sākot ar 1911. gadu, biedrības darbība iet ļoti strauji plašumā un izplešas par visu Latviju (galvenā kārtā Vidzemi), sakarā ar lielajiem krievu valdības pabalstiem, kuŗus veiclā kārtā prata biedrības priekš-

nieks V. Skubiņš sagādāt. Tā kā visi lielie pānākumi šīs biedrības darbībā ir lielā mērā V. Skubiņa nopelns. Pie tam būtu jāpiebilst, ka naudas līdzekļu izgādāšana no krievu valdības nāca arī šīs biedrības „konkurentei” — L. L. Ēkonomiskai sabiedrībai — par labu, jo arī pēdējā, dažādu kulturelu pasākumu pabalstiem, tādus saņēma (turoties pie R. L. centrāl-biedrības parauga). Kā sirsnīgs idejisks darbinieks paceļas pāri visai lielai darbinieku masai H. Celmīņš. Arī pārējie darbinieki, kuŗus pārskatā minēju, apzinīgi savu darbu veica un uzskatīja par savu pānākumu strādāt pie lielā latv. lauksaimnieku attīstības darba ar visiem spēkiem. Ka šāds novērtējums ir pareizs, to apliecina tas fakts, ka no toreizējiem darbiniekiem ir vēlāk, pēc kara, Latvijas valstij atjaunojoties, ar savu darbību izpelnījušies augstākā mēra atzinību no mūsu augstākās gaismas nesējas — universitātes, kuŗa tos iecēlusi lauksaimniecības fakultātē kā mācības spēkus. Viņu vārdi ir P. Kulitans, J. Vārsbergs, J. Bokalders, J. Lepikis un pašā pēdējā laikā arī P. Kreišmanis.

Pēc šās plašās biedrības apskata, godam jāmin vēl viena lauksaimniecības biedrība, lai gan ar šaurāka apjoma darbību, kuŗa savā apgabalā ļoti svētīgu darbu darijūsi atmodas laikmetā — **Kauguru lauksaimniecības biedrība**, kuŗu vēlāk pārdēvē par **Baltijas lauksaimnieku biedrību** — Valmierā. Viņu nodibina 19. novembrī 1898. g. Viņas priekšgalā nostājas H. Enzeliņš*) un vada viņas darbību visu laiku ar reti sastopamu izturību, enerģiju un

*) H. Enzeliņš ir šīs biedrības priekšnieks nevien līdz 1914. g. (mūsu atmodas laikmeta beigu cēliena), bet viņā darbojas arī pēc kara līdz pat pēdējām dienām ar jauneklā sparū, kauču gan pats ir nosirmojis savā darbībā. Dzimis 21. augustā 1867. g. Kauguru Mičkenos.

nesavtību. No šīs biedrības darbības varetu minēt: ērzeļu stacijas ierīkošanu, tvaika kuļmašinas iegādāšanu, mākslīgo mēsļu apgādāšanu. Apgādā ražīgas sēkļu šķirnes, sarīko kursus, lauksaimniecības izstādes, augļu un sakņu izstādes, izdod lauks. laikrakstu „Valmieras Lauksaimnieks“ 2 reizes mēnesī (1903. g.), vēlāk zem „Lauksaimnieka“ nosaukuma; pēc šo apstāšanās iznāk „Zeme“ (1910. g.). Nodibina: patērētāju biedrību „Valmieras lauks. ekon. biedrība“ (1910. g.) un cūkkopības ciltsgrāmatu. Biedrība izdod vairākas grāmatas; algo lauks. instruktorus; nodibina 11 kuiļu (jorkšīras) stacijas un 3 cūku audzētavas. Cūkkopības attīstība nekur citur pie mums nav tiktāl nokļuvusi, kā še. Tas vedams sakarā ar instr. K. Ulmaņa iespaidu un darbību. Pēdējais divi lāgus, lai gan neilgu laiku, darbojās min. biedrībā, pie kam izrāda ļoti intensīvu darbību. Biedrība laiž klajā K. Ulmaņa 2 darbus: „Inesīga piensaimniecība“ un „Inesīga cūkkopība“. Šī rosīgā, svētīgā darbība ir min. biedrības prieksnieka H. Enzeliņa nopelns, kamdēļ viņš ierindojams mūsu lauks. atmodas laikmeta darbinieku skaitā.

Nobeidzot tiešās lauksaimniecības organizāciju darbības apskatu atmodas laikmetā, jāizrāda arī uz lauksaimniecības šaurākas nozares — dārzkopības attīstības gaitu. Kā pirmais modinātājs šajā nozarē būtu mināms Jānis Cirga, kuŗš jau 1803. g. izdod mazu grāmatīņu. Ap 1860. g. sāk darboties Durbē dārzkopis Klēvers un iegūst plašu nozīmi ar savu grāmatu: „Dārza draugs“, kuŗai redzams iespaids uz mūsu dārzkopības attīstību. Divdesmit gadus vēlāk — ap 1883. g. — nāk Klēversam talkā jaunāki spēki: J. Penģerots-Svešais un Eglīts - Tāļumnieks. Šie dārzkopības celm-

lauži ierosina arī domu par speciālu dārzkopības organizāciju dibināšanu. Kā pirmā tāda nodibinājas 1899. g. Rīgā kā **Keizar. Krievijas dārzkopības biedrības nodaļa**. Viņas priekšnieks **Fr. Lasmanis**, prata pie biedrības saistīt kā darbiniekus P. Delli, P. Kulitanu, Aug. Kalniņu, Ž. Zemturi un J. Sudrabu, kuŗi izplatīja uz laukiem nevien tiešās dārzkopības, bet arī zemes mācības zināšanas. Desmit gadus vēlāk atveŗ Bulduŗos zemāku dārzkopības skolu, zem „pastāvīgu kursu“ nosaukuma, lai mācības varētu pasniegt latvieŗu valodā. — Minētā biedrība sekmīgi veicina dārzkopības biedrību ideju. Dārzkopju darbu veicina arī lauks, organizācijas, ka Jelgavas lauks, biedrība, L. L. Ekonom. sabiedrība, R. L. Centrālbiedrība, tāpat arī Jelgavas un Rīgas latvieŗu biedrības. Rosīgu darbību dārzkopības attīstībā rada Keiz. Krievijas augļkopības biedrības Kurzemes nodaļa — kuŗu atklāj Jelgavā 1913. g. pavasarī. Caur viņas gādību nodibinas arī pirmā augļkopības pārraugu sabiedrība (Bramberģes pagastā).

Nobeiguŗam dažādo lauks, organizāciju darbību apskatu, vēl atliek aizrādīt uz dažu atseviŗķu darbinieku darbiem, kuŗi nebij iepriekŗējā apskatā aprādīti.

J. Vāgners pag. gadusimteŗa pēdējā desmitā rakstījis daudz populāru apcerējumu par lauksaimnieciskiem jautājumiem gandrīz visos toreizējos laikrakstos. Apcerējumi ir veiklā valodā, viegli saprotami vienkārŗajam lauksaimniekam un tamdēļ darīja uz viņu iespaidu. Lai gan Vāgneram nav speciālas lauksaimniecības izglītības, bet viņa raksti nav nemākulīgi sacerēti. Seviŗķi daudz tas rakstīja savu laik „Dienas Lapā,“ kuŗa izdevusi 1893. g. viņa rakstus atseviŗķā broŗūrā.

A. Kirchenšteins dzimis 1872. g. 19. sept. Maz-Salacē. Kā praktisks veterinārārsts darbojas Valmierā un Limbažos, kur notura priekšlasījumus vietējā zemkop. biedrībā; sāk rakstīt apcērējumus par piensaimniecību, lopkopību, lopārstniecību dienas laikrakstos un „Zemkopī“. Saraksta plašāku grāmatu (13 dr. l.) „Ievads piensaimniecībā“, kuŗu izdod Derīgu grāmatu nodaļa Rīgā 1906. g.; še plašāki aprādīta piensaimniecības bakterioloģija un piena izmeklēšana. Tājāk: „Dažādiraksti“; „Dzemdēšanas palīdzība pie govīm“ u. t. t. (7 dr. l.) 1907. g. „Mājkuŗu sērgas“ (7 dr. l.) 1909. g. un „Lopārstniecība“ (10 dr. l.) 1914. g.

No Ciriķes A. Kirchenšteins daudz rakstu pie-sūta „Zemkopīm“, vēlāk arī „Baltijas Lauksaimniekam“ un „Zemei“ par mājlopu slimībām (īpaši lipīgām, tuberkulozi) u. c. Dienas laikrakstos raksta par piena higienu, par pilsētu apgādāšanu ar higienu pienu un piensaimniecības bakterioloģiju, bērnu mirstību u. c. Dienas laikrakstos no 1907.—1909. g. daudz raksta arī par citiem jautājumiem.

Sevišķi liela nozīme ir A. Kirchenšteina rakstiem vispāri piensaimniecības pamata jautājumos un piensaimniecības bakterioloģijā, caur ko izkopj šajos svarīgajos jautājumos izpratni lauksaimnieku masās un viņu vadošās aprindās. Še viņš ir pieskaitams pie pamata licējiem un caur to lielā mērā palīdzējis mūsu lauksaimniekus modināt šajā svarīgajā nozarē.

A. Frīdbergs. Pēc agronomijas studiju beigšanas 1910. un 1911. g. darbojas kā darbvedis un lektors Rīgas lauks. centrālbiedrībā. 1911. g. to uz Latviešu piensaimnieku biedrības lūgumu Zemkopības ministrija iecēļ par piensaimniecības speciālistu un piekomandē šās biedrības rīcībā. Dzīvi darbojas kursos kā lektors un uzstājas atsevišķos priekšlasi-

jumos. Lai viņa darbībai būtu lielākas sekmes, A. Frīdbergs 1912. g. uzsāk izdot uz savu risku „Pien-saimniecības un lopkopības žurnālu“ 1 reizi mēnesī 2 dr. loksnes. Sevišķu vēribu viņš piegriež vietējo lopu aizstāvēšanai un izkopšanai. Žurnāls iegūst ātri lielu piekrišanu; iznāk kārtīgi 3 gadus, pārtrauc to kara laiki.

J. Mazversīts. Darbības sākums lauksaimn. literatūrā 1888. g. Rīgā, vēl studentam esot. Derīgu grāmatu Nodaļas uzdevumā pārstrādā Leppeviča grāmatu „Īsa zemkopības mācība“, kuŗa nāk klajā 1889. g. Tai pašā izdevniecībā nāk klajā J. Mazversīša sekoši darbi: „Par lauku iedalīšanu“ 1892. g. „Mācība par mēsliem un mēslošanu“ (1893. g.). Abas šīs grāmatas izpārdotas arī otrā izdevumā. Tālāk „Lopkopība“ I. (1896. g.), II. un III. daļa (1901. g.); „Liellopi“ (1907. g.). Abas šīs grāmatas izplatītas lielā eksemplāru skaitā un ap 1910. g. izpārdotas. Pārņakot uz Jelgavas zemkopības skolu 1911. g. par viņas vadītāju, Mazversīts izdod divas jaunas grāmatas: „Zemes mācība“ 1912. g. „Mākslīgie mēsli un viņu lietošana“ 1913. g., kuŗas pēc kara no jauna izdotas. Bez šīm atsevišķām grāmatām M. visu laiku (bet īpaši no 1907.—1911. gadam) daudz rakstu ievieto mūsu žurnāļos (visvairāk „Zemkopi“), dienas un nedēļas laikrakstos un konversācijas vārdnīcā. Varētu arī pieminēt, ka M. ir divus gadus Vēbera izdotā „Balss“ zemkopības pielikuma redaktors. Ka šie darbi nav bijuši bez nozīmes, to liecina Lauksaimniecības fakultāte, kuŗa 15. zep-tembrī 1928. g. piešķirusi J. Mazversītim augsto pa-godinājumu, ievēlot to par agronomijas goda doktoru.

[0,50]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305066269

